

TURINYS

4

IŠ ARTI

„Karo dievas“
HIMARS pakeliui
į Lietuvą

16

KARO ISTORIJA

1939: „Draugystė,
sutvirtinta krauju“

30

KARIO AKIRATYJE

Besimokantis
priešininkas

44

VALIA PRIEŠINTIS

Tėvynės apsaugos
rinktinė ir Sedos mūšis

56

KARO ISTORIJA LINKSMAI

Partizanų
slapyvardžiai

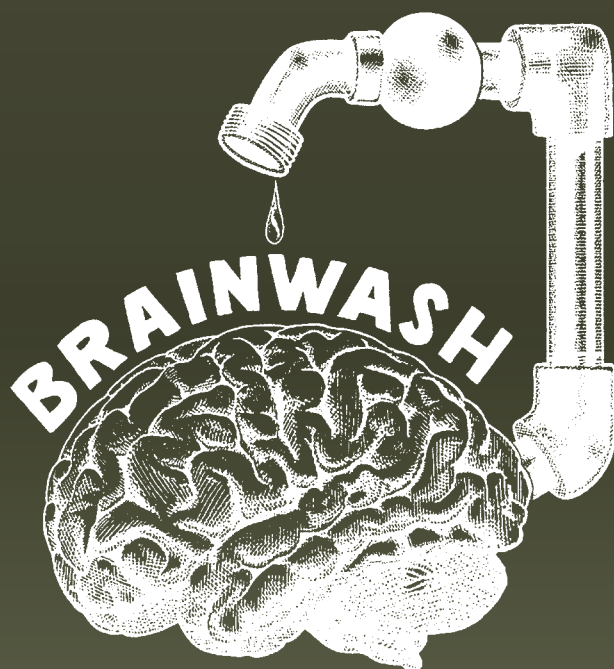
Gerbiamieji KARIO skaitytojai,

šalies gynybos planavimas bei priemonių, skirtų nacionaliniam saugumui užtikrinti, įgyvendinimas tikrai nėra paremtas skambiais, kone sensacijomis trykštančiais žurnalistiniais reportažais, masinančiomis antraštėmis patiktukams rinkti ar „Google Translate“ išvertais bei „straipsniais“ pavadintais portalų tekstais. Lygiai taip pat su šalies gynyba bei jos nacionaliniu saugumu nieko bendro neturi vieši įvairaus plauko „ekspertų“ komentarai, kurie tiek jau minėtuose portaluose, tiek TV eteryje bei socialiniuose tinkluose pas mus liejasi tikrų tikriausiu tvanu.

Panašiu tvanu Lietuvos visuomenę atakuoja ir lengva ranka į viešumą paleidžiamos antraštės apie neva kurią nors Europos Sąjungos šalį tuoj pulsiančią rusiją arba kremliaus planus jau artimiausiu metu įvykdyti išpuolius bei palaužti pamatinius NATO principus ir pan.

Nieko nepadarysi – kai šalyje „karo ekspertų“ ėmė rasti netgi daugiau nei „krepšinio trenerių“, tikėtis šalto ir blaivaus proto dominavimo ar bent jau ryškesnių jo apraiškų viešojoje erdvėje kažin ar verta. Tačiau kiekvieną kartą perskaičius sensacingą ar apokaliptinę antraštę ir paklausius eilinės „eksperto įžvalgos“, pirmiausia rekomenduotina susimąstyti apie pastarųjų atsakomybę už euforiją ar paniką. Savo planų tikrai neviešinantis priešas būtent to ir siekia – sėti į mūsų pačių rankomis.

Pagarbiai
Darius Varanavičius,
vyriausiasis redaktorius

REDAKCIJA

- vyr. redaktorius
Darius Varanavičius,
Darius.Varanavicius@mil.lt
tel. +370 5 210 3897
- redaktorius Dalius Žygelis,
Dalius.Zygelis@mil.lt
tel. +370 5 273 5744
- korespondentai:
Ilona Skujaitė, tel. +370 5 210 3895,
Žydrė Švobienė, tel. +370 5 278 5285,
Laura Janušienė, tel. +370 264 8573
Darius Sutkus, tel. +370 5 210 3896,
Lukas Yla, tel. +370 7 068 0270
- dizainerė Aistė Lapinskaitė,
tel. +370 5 210 3896
- administratorė Aušra Narsutytė,
tel. +370 5 210 3895
- archyvo tvarkytojas
Valdas Balciukevičius,
tel. +370 5 210 3895

Adresas

- Totorių g. 25, LT-01121 Vilnius
- Norintiems užsisakyti
šį žurnalą kreiptis:
tel.: +370 5 210 3895,
+370 5 210 3897
arba el. paštu
Ausra.Narsutyte@mil.lt

I viršelyje – JAV kariuomenės įsigijimų
pagalbos centro nuotr.;

IV viršelyje – „Lockheed Martin“ nuotr.

- Leidėja – Krašto apsaugos ministerija
- Redakcijos nuomonė nebūtinai
sutampa su autorių nuomone
- Nuotraukos, rankraščiai
negrąžinami ir nerecenzuojami
- Tiražas 2 700 egz. (lietuvių k.);
300 egz. (anglų k.)
- Spausdino Lietuvos kariuomenės
Karo kartografijos centras,
Muitinės g. 4, Domeikava,
LT-54359 Kauno r.
- ISSN 2029-5669
- Užs. GL-705

Prisidėk prie
bendrų tikslų!

**BROLIAI
AITVARAI**

€ Skirk 1,2 %   Įsigyk Brolių Aitvarų atributikos

BroliaiAitvarai.lt

„KARO DIEVA HIMA

AS“ RS PAKELIUI ! LIETUVA

ILONA SKUJAITĖ

2022 m. rusijai pradėjus plataus masto karą prieš Ukrainą Lietuvoje buvo priimtas sprendimas kurti naują – tolimojo nuotolio raketinės artilerijos – pajėgumą Lietuvos kariuomenėje. Tais pačiais metais su Jungtinėmis Amerikos Valstijomis (JAV) buvo pasirašyta 495 mln. JAV dolerių vertės M 142 HIMARS (angl. *High Mobility Artillery Rocket System* – didelio mobilumo artilerijos raketų sistema) įsigijimo sutartis. Dabar projektas jau finišo tiesiojoje, o šių metų balandį Lietuva pasirašė sutarties papildymą dėl antros HIMARS baterijos įsigijimo.

„Lėnkis prieš karo dievą salvinę artileriją“ – toks užrašas kartu su žaibais besisvaidančio Perkūno atvaizdu puikuoja ant Salvinės artilerijos baterijos simbolinės vėliavos. Šis padalinys priskirtas Artilerijos pulkui, remiančiam Lietuvos kariuomenės Pirmąją diviziją. Šalia vėliavos nuotraukoje išsirikiavę mūsų šalies ir JAV artileristai ne veltui pozuoja laikydami sugniaužtus kumščius – „karo dievo“ vardą tarp įvairių šalių karių HIMARS užsitarnavo ne įvaizdžiu, bet rimtais darbais karo Ukrainoje ir Irano konflikto frontuose.

Plataus masto karo Ukrainoje pradžioje, maždaug 2022 m. viduryje, būtent JAV ukrainiečiams perduotos HIMARS pakeitė žaidimo taisykles fronte – jos privertė maskolių ordas atsitraukti ir visus paskatino iš naujo persvarstyti raketinės artilerijos svarbą šiuolaikiniame kare. Situacija tuo metu fronte buvo tokia, kad puldami Ukrainą rusai iš esmės rėmėsi sovietine doktrina – milžiniškomis, centralizuotomis šaudmenų ir degalų bazėmis, kurios buvo įkuriamos palyginti netoli fronto linijos (geležinkelio mazguose ar dideliuose sandėliuose), kad palaikytų nuolatinę ir masinę artilerijos ugnį. Ukrainiečiai iš HIMARS leisdami preciziškai valdomas 227 mm kalibro raketas GMLRS (angl. *Guided Multiple Launch Rocket System*), galinčias itin tiksliai naikinti taikinius 70–80 km atstumu, ir 610 mm kalibro raketas ATACMS (angl. *Army Tactical Missile System*), galinčias itin tiksliai naikinti taikinius

Mjr. Justinas Čekanauskas – Lietuvos kariuomenės Pirmosios divizijos Artilerijos pulko Salvinės artilerijos baterijos vadas.

iki 300 km atstumu, susprogdino šiuos gigantiškus sandėlius ir sutrikdė visą logistinio aprūpinimo veiklą. Maskoliai buvo priversti išsklaidyti savo logistiką ir vadavietes, perkeldami

atsargas ir valdymą giliau į užnugarį (dažnai toliau nei už 100 km), o tai drastiškai sulėtino fronto dalinių aprūpinimą ir sumažino rusų artilerijos šaudymo intensyvumą.

2022 m. vasarą ir rudenį HIMARS raketas ukrainiečiai naudojo ne tik sandėliams, bet ir strateginėms vadavietėms, aukšto lygio pagrindiniams pajėgų štabams bei kareivinėms okupuotose teritorijose (pavyzdžiui, Donecko, Zaporizijos ir Chersono regionuose) naikinti. Tikslūs smūgiai į vadavietes sutrikdė rusų pajėgų valdymo grandinę ir demoralizavo karinę vadovybę. Tai sukėlė chaosą fronto padaliniuose, kurie kritiniais etapais likdavo be ryšio su aukštesniąja vadovybe. Ruošiantis Chersono deokupacijai 2022 m. rudenį, nedidelis HIMARS sistemų skaičius sistemingai atakavo ir naikino geležkelių tinklo mazgus bei visus tiltus per Dniepro upę (ypač Antonivkos tiltą), naikindamas logistines galimybes aprūpinti rusų pajėgas dešiniajame krante ir versdamas juos atsitraukti.

Apskritai, pats faktas, kad Ukraina gavo ginklą, galintį tiksliai pasiekti taikinius giliai prieš užnugaryje, pakeitė moralinį ir taktinį karo balansą – ukrainiečiai įgijo pasitikėjimo, o okupantai prarado saugumo jausmą bet kurioje zonoje iki maždaug 200 km nuo fronto. „Nors HIMARS sistemos buvo naudojamos ir iki karo Ukrainoje, būtent čia ši amerikietiška raketinė salvinė

Salvinės artilerijos sistema HIMARS padėjo perlaužti karo eigą ukrainiečių naudai.

artilėrija davė didžiausią efektą, – pasakojė mjr. Justinas Čekanauskas, Lietuvos kariuomenės Pirmosios divizijos Artilėrijos pulko Salvinės artilėrijos baterijos vadas. – *HIMARS* raketų paleidimo sistema buvo kuriama taip, kad būtų kuo lengvesnė ir mobilėsnė, palyginti su vikšriniu salvinės artilėrijos analogu *M270 MLRS*. Iki karo Ukrainoje pradžios amerikiečiai *HIMARS* naudojo Afganistane: sistemos ir raketos transporto lėktuvais būdavo gabenamos į reikiamą tašką, atlikdavo ten numatytus uždavinius ir vėl būdavo grąžinamos į saugią vietą, arba iškart šaudydavo iš saugių rajonų, kuriuos dengdavo oro gynybos sistemos. Būtent Ukrainoje *HIMARS* salvinė artilėrija buvo panaudota visiškai kitaip – saugios aplinkos veikti ten nebuvo, todėl pačioms įguloms teko išmokyti manevruoti taip, kad išsaugotų ir sistemas, ir savo pačių gyvybes. Skirtingai nuo vikšrinių ar sunkiųjų velkamųjų haubicų, sunkvežimio pagrindu sukurta *HIMARS* sistema gali lengvai judėti keliais: įgula tiesiog atvyksta į poziciją, per kelias minutes paleidžia iki šešių tikslių raketų salvę ir akimirksniu palieka vietą, kol priešininkas nesuorganizavo atsakomosios ugnies.“

Raketinė artilėrija – stiprus atgrasymo veiksnys

Iki *HIMARS* įsigijimo Lietuvos kariuomenė neturėjo tolimojo nuotolio tiksliosios raketinės artilėrijos. Sprendimas įsigyti tokią ginkluotę rėmėsi keliais esminiais strateginiais, kariniais ir geopolitiniais aspektais. Tai buvo ne tik siekis modernizuoti Lietuvos kariuomenę, bet ir būtinybė reaguoti į visiškai naujus saugumo iššūkius regione, kuriuos dar labiau išryškino karas Ukrainoje.

Lietuvai turėti ginklą, galintį tiksliai pasiekti taikinius dideliu atstumu (su *GMLRS* raketomis – iki 70–80 km, su *ATACMS* raketomis – iki 300 km, o su naujausios kartos *PrSM* (angl. *Precision Strike Missile*) raketomis – ir iki 500 km), reiškia galimybę sunaikinti priešo pajėgas dar tol, kol jos

HIMARS ĮSIGIJIMO SANDORIS

2022 m. pabaigoje JAV vyriausybė ir Lietuvos gynybos resursų agentūra prie Krašto apsaugos ministerijos pasirašė sutartį dėl *HIMARS* sistemų įsigijimo, pagal kurią Lietuvos kariuomenei buvo perkami paleidimo įrenginiai su kovine ir mokomąja amunicija, mokomoji ir *HIMARS* sistemų priežiūrai reikalinga įranga, personalo apmokymo bei sistemų įdiegimo ir integravimo į NATO ilgojo nuotolio raketinės gynybos tinklą paslaugos.

2026 m. balandžio pabaigoje abi šalys pasirašė sutarties papildymą dėl didelio mobilumo raketinės artilėrijos sistemų *HIMARS* antrosios baterijos įsigijimo. Naujame dokumente numatyta, kad Lietuvos kariuomenei bus perkami papildomi paleidimo įrenginiai su kovine ir mokomąja amunicija, kurią sudarys skirtingų tipų ir kovinių charakteristikų valdomų raketų komplektai, valdymo ir ryšių įranga bei logistinės priežiūros ir mokymo paketas.

„*HIMARS* – kare Ukrainoje sužibėjusi amerikietiška mobili artilėrijos sistema, kurią naudoja keturiolika NATO ir kitų partnerių valstybių. Pagal kontraktą, JAV sąjungininkai įsipareigojo pirmąją bateriją pristatyti dar šiais metais, tačiau šis terminas keliais mėnesiais nusikėlė į kitus metus. Mes ir toliau investuojame į ateitį ir dar labiau stipriname šalies apgaminumą, prieš atgrasymą ir mūsų gebėjimą kartu su sąjungininkais gintis rytiniame flange“, – teigė krašto apsaugos ministras Robertas Kaunas.

Bendra pirmos ir antros *HIMARS* baterijų sutarties vertė siekia apie 778 mln. JAV dolerių. Sutartį įgyvendins JAV įmonė „*Lockheed Martin*“. Perkama artilėrijos raketų sistema yra suderinama su kitomis Lietuvos kariuomenės naudojamomis technologijomis, todėl ją bus lengviau integruoti į esamus gynybos planus ir taip didinti atgrasymą. Kol laukiama pirmosios *HIMARS* baterijos, Lietuvos kariuomenės personalas ruošiasi iš anksto, karinį rengimą taip pat vykde Lietuvoje dislokuotas JAV *HIMARS* vienetas.

Per pastaruosius trejus metus Lietuva iš JAV įsigijo ginkluotės ir įrangos už maždaug 2 mlrd. eurų ir yra didžiausia JAV ginklų pirkėja Baltijos šalyse. Lietuva iš amerikiečių taip pat perka prieštankinių raketų sistemų *Javelin*, šarvuotųjų visureigių *JLTV*, sraigtasparnių *Black Hawk*, raktinių artilėrijos sistemų *HIMARS*, *AMRAAM* raketų, skirtų vidutinio nuotolio oro gynybos sistemoms *NASAMS* ir kt.

KAM inf.

nepriartėjo prie šalies gynybos linijų. Ukrainos patirtis parodė, kad tokios sistemos lemiamu metu gali pasiekti priešo vadavietes, logistikos mazgus, šaudmenų sandėlius bei kariuomenės telkimosi vietas, o Lietuvos atveju tai atima iš potencialaus agresoriaus galimybę saugiai telkti pajėgas prie mūsų šalies sienų.

Maža to, *HIMARS* įsigijimas yra strateginio atgrasymo priemonė ne tik mūsų šalyje, bet ir rytiniame NATO flange ties Baltijos pakrante – šių salvinės artilerijos sistemų perka ne tik Lietuva, bet taip pat Latvija, Estija ir Lenkija, kartu sukurdamos milžinišką regioninį atgrasymo potencialą. Vienoda ginkluotė kaimyninėms šalims sudaro puikias sąlygas tarpusavyje koordinuoti veiksmus, dalytis žvalgybos duomenimis, vykdyti bendras pratybas bei užtikrinti vieningą logistiką bei techninį aptarnavimą, pvz., kuriant regioninius priežiūros centrus.

Be to, šios ginkluotės pirkimas iš JAV, vykdytas per JAV vyriausybės užsienio karinių pardavimų programą, užtikrina visišką ginkluotės suderinamumą su kitomis NATO sąjungininkėmis. Tai itin svarbu, nes šiuolaikinė tolimojo nuotolio salvinė artilerija veikia išvien su modernia žvalgyba, bepiločiais orlaiviais, elektroninės kovos priemonėmis ir bendrais NATO ugnies valdymo tinklais, gebančiais perduoti itin tiksliai taikinių koordi-

Lietuvos kariuomenė įsigijo ne tik sistemų *HIMARS*, bet ir kelių tipų raketų – *GMLRS* bei *ATACMS*.

nates, kad smūgiai būtų atlikti per rekordiškai trumpą laiką.

Lietuvos kariuomenė įsigijo ne tik sistemų *HIMARS*, bet ir kelių tipų raketų – *GMLRS* ir *ATACMS*. „*GMLRS* su 90 kg kovine galvute veikimo nuotolis yra iki 70–80 km, o *ATACMS* su 225 kg kovine galvute – iki 300 kilometrų. Jei vertintume sprogstamąjį poveikį, viena *ATACMS*

raketa daro didesnę griaujamąją poveikį nei viena *GLMRS* raketa, bet pastarųjų paleidimo konteineryje iš viso yra šešios, ir jos visos gali būti iššautos viena paskui kitą arba atskirai į šešis taikinius, – komentavo mjr. J. Čekanauskas. – Be to, šiuo metu amerikiečiai yra sukūrę ir dar naujesnę toliau skriejančią salvinės artilerijos raketą *PrSM*, kuri paleista iš *HIMARS*

Šiuo metu Salvinės artilerijos baterijoje dar yra laisvų pozicijų kariams nuo jaunesniojo eilinio iki vyresniojo seržanto.

įrenginio gali siekti taikinius, esančius už 500 km, šio tipo raketos paleidimo konteineryje komplektuojamos po dvi. Amerikiečiai skelbia, kad *PrSM* jau buvo sėkmingai išbandytos Irane. Mano žiniomis, Lietuva jau yra išsakiusi pageidavimą jų įsigyti, vos tik JAV apsispręs pardavinėti šią amuniciją kitoms šalims.“

Salvinės artilerijos baterijos gimimas

Salvinės artilerijos baterijos struktūra Lietuvos kariuomenėje buvo pradėta formuoti 2024 metais. Pirmiausia buvo atrinkti kariai į sistemą *HIMARS* prižiūrincią įgulą. Taip pat reikėjo parengti ugnies valdymo specialistų, koordinuojančių, valdančių ir perduodančių taikinius kariams, bei suformuoti pozicijų žvalgybos grupes, kurių tikslas – parinkti pozicijas, užtikrinančias didesnę įgulų išgyvenamumą. Tuo pat metu pradėtas ruošti techninės priežiūros personalas, atsakingas už sistemų priežiūrą ir remontą, bei amunicijos specialistai, prižiūrintys bei testuojantys raketas ir jomis aprūpinantys *HIMARS* įgulą, kad užduotis būtų įvykdyta tinkamu laiku, tinkamoje vietoje ir su tinkama amunicija.

Kalbėdamas apie karių motyvą, baterijos vadas mjr. J. Čekanauskas akcentavo, kad visus labiausiai domina galimybė dirbti su nauja ginkluote: „Per atranką kalbamės su kiekvienu, pareiškusi norą prisijungti prie *HIMARS* komandos, nes labai svarbu išsiaiškinti kario lūkesčius, tikslus, trūkumus, tarnybos stažą ir patirtį, jo vertybes, fizinį pajėgumą, bendrumeniškumą, anglų kalbos žinių lygį ir norą tobulėti. Pats didžiausias privilumas norint pas mus patekti – tarnybos patirtis artilerijos ar oro gynybos srityje, tačiau ne mažiau svarbus yra ir gebėjimas dirbti komandoje. Į tai kreipiame ypatingą dėmesį, nes kiti dalykai – išmokstami.“

Šiuo metu tebeformuojamoje Salvinės artilerijos baterijoje vis dar yra laisvų pozicijų kariams nuo jaunesniojo eilinio iki vyresniojo seržanto, todėl nusprendusieji prisijungti gali susisiekti su padalinio vadovybe ir atvykti

HIMARS RAKETOS

GMLRS

(angl. *Guided Multiple Launch Rocket System*)

- Tipas – didelio tikslumo valdomas reaktyvinis sviedinys
- Veikimo nuotolis – 70–92 km (standartas) iki 150 km (naujoji *ER-GMLRS* modifikacija)
- Kovinė galvutė – apytiksliai 90 kg (skeveldrinė-fugasinė arba alternatyvi su volframo rutuliukais)
- Nutaikymas – inercinė navigacinė sistema, kombinuota su GPS
- Talpa – viename paleidimo konteineryje telpa 6 vienetai

ATACMS

(angl. *Army Tactical Missile System*)

- Tipas – operatyvinė-taktinė balistinė raketa
- Veikimo nuotolis – iki 300 km
- Kovinė galvutė – 225–500 kg (priklausomai nuo modifikacijos – kasetinė arba vienalytė raketa)
- Nutaikymas – inercinė navigacinė sistema, kombinuota su GPS
- Talpa – viename paleidimo konteineryje telpa 1 vienetas

PrSM

(angl. *Precision Strike Missile*)

- Tipas – naujos kartos didelio tikslumo operatyvinė-taktinė balistinė raketa (tiesioginė *ATACMS* įpėdinė)
- Veikimo nuotolis – apie 500 km
- Kovinė galvutė – apie 91 kg optimizuota didelės energijos skeveldrinė-fugasinė
- Nutaikymas – pažangi inercinė sistema, kombinuota su GPS
- Talpa – dėl mažesnio diametro viename paleidimo konteineryje telpa 2 vienetai.

į pokalbį. „Kol kas dar yra pareigų įvairovė, todėl kariai gali rinktis pozicijas pagal savo stipriąsias savybes, norus ir savo karinius laipsnius. Siekiame tinkamai parinkti tarnybos vietą kiekvienam, kad kario patirtis būtų naudinga vienetui, o ir jam pačiam būtų įdomu tarnauti, tinkamai panaudoti savo gabumus ir tobulėti. Atrinkti kariai mokomi atsižvelgiant į jų pareigas ir tarnybos specifiką: vieniems svarbu išmokyti gerai vairuoti ar dirbti kompiuteriu bei ryšio priemonėmis, kitiems – gerai skaičiuoti, tretiesiems – išmanyti raketas ir jų panaudojimo principus, dar kitiems – atlikti įrangos diagnostiką, identifikuoti gedimus ar trūkumus bei atlikti remontą“, – pasakojo mjr. J. Čekanauskas.

Paklaustas, ką jam pačiam kaip karininkui reiškia nuo pagrindų kurti Salvinės artilerijos bateriją ir būti jos pirmuoju vadu, mjr. J. Čekanauskas neslėpė pasididžiavimo galimybe svariai prisidėti prie šio naujo pajėgumo kūrimo, vystymo ir komandos formavimo. Tačiau šiuo metu jam svarbiausia galvoti ne apie karjerą, o apie tai, kaip sukurti HIMARS padalinį, gebantį atlikti specifines užduotis bei sklandžiai integruoti jį į Lietuvos kariuomenę ir tarptautinę raketinės artilerijos vienetų bendruomenę.

Glaudus bendradarbiavimas su JAV

Siekiant tinkamai priimti HIMARS sistemas Lietuvoje, nuo 2023 m. vyksta itin intensyvus bendradarbiavimas su kolegomis iš JAV. Pirmieji Lietuvos artileristų mokymai JAV įvyko dar iki

Salvinės artilerijos baterijos suformavimo, kai kariai tarnavo kituose vienetuose ir tik grįžę prisijungė prie baterijos. „Personalo rengimas yra didelė užduotis, nes Lietuva kol kas neturi savo HIMARS sistemų, todėl patys negalime nei treniruotis, nei ruošti specialistų ir esame labai priklausomi nuo sąjungininkų. Vis dėlto džiugu, kad mums tikrai gerai sekasi, nes amerikiečiai mus noriai moko, integruoja ir net atlieka vertinimus, kaip įsisaviname medžiagą ir gebame susitvarkyti su užduotimis. Esame gerbiami JAV raketinės artilerijos vienetų, nes per šiuos dvejus metus užsitarnavome gerą vardą ir pagarbą už profesionalią bei pareigingą tarnybą ir rūpestį JAV kariais, kai jie atvyksta į Lietuvą bendriems renginiams“, – akcentavo mjr. J. Čekanauskas.

Per trejus bendradarbiavimo metus su JAV artileristais – HIMARS įgulomis ir jas prižiūrinčiais vienetais – jau įvyko nemažai bendrų pratybų, mokymų, kursų ir net kovinių šaudymų. „Nors mokymosi procesas nėra lengvas, tačiau jeigu yra noro, entuziazmo, užsispyrimo ir kai susibūria gera bei šauni komanda, – viskas įmanoma netgi greičiau nei galima tikėtis. Pavyzdžiui koviniai šaudymai Lietuvoje į Baltijos jūrą vyko jau tris kartus. Per tokius mokymus mūsų

Lietuvoje jau ne kartą vyko HIMARS kovinio šaudymo pratybos, kuriose dalyvavo JAV ir Lietuvos kariuomenių artileristai.

Pasak mjr. Justino Čekanausko, per dvejus metus Salvinės artilerijos baterijos kariai sugebėjo užsitarnauti JAV raketinės artilerijos vienetų pagarbą ir gerą vardą už profesionalią, pareigingą tarnybą ir rūpestį JAV kariais per bendras pratybas.

kariai iš pradžių veikė kartu su JAV artileristais, o paskui jau ir vieni, tik JAV karių prižiūrimi. Vokietijoje dislokuota JAV kariuomenės V korpuso vadavietė ir 41-oji lauko artilerijos brigada mus nuolat integruoja į savo renginius, kad greičiau išmoktume ir įvaldytume HIMARS sistemas ir kitą ypatingos

svarbos įrangą“, – pasakojo mjr. J. Čekanauskas.

Kaip išskirtinę patirtį Salvinės artilerijos baterijos vadas išskiria praeitą vasarą beveik mėnesį vykusius BALTOPS mokymus: „Pamatėme realų HIMARS panaudojimą: Brigados generolo Motiejaus Pečiulionio artilerijos

batalione buvo įsteigta vadavietė, ji planavo užduotis, o pačios HIMARS sistemos buvo pergabenamos iš vienos šalies į kitą. Šio veiksmo oficialus užduoties pavadinimas – HIMARS greitasis infiltravimas arba žaibiškas permetimas oru (angl. HI-RAIN – HIMARS Rapid Infiltration). Lietuvoje

Lietuviai kartu su amerikiečiais jau ne kartą yra atlikę kovinių šaudymų į Baltijos jūrą.

šias sistemas kartu su numatyta amunicija, lydint mūsų baterijos kariams ir Karo policijai, vežė į Palangos oro uostą, krovi į lėktuvus, kurie viską nuskraidino į Latviją, Rumuniją ar Lenkiją. Tai buvo kombinuota ir daug koordinacijos reikalaujanti užduotis, kuri akivaizdžiai pademonstravo, kad planavimo centras gali būti Lietuvoje, o sistemos gali puikiai atlikti ugnies uždavinius kitose NATO šalyse. Šios pratybos įrodė itin aukštą HIMARS

mobilumą ir galimybę išskaidyti valdymą, neprarandant efektyvumo.“

Lietuviai kartu su amerikiečiais jau ne kartą yra atlikę kovinių šaudymų į Baltijos jūrą. Per tokias pratybas naudojama mokomoji amunicija – raketos, neturinčios sprogstamosios medžiagos. „Šis procesas atrodė taip: mokomąją raketą kariai iššauna lygiai taip pat kaip kovinę GMLRS, tik ji neprisiriša prie palydovų ir nėra valdoma GPS. Taigi tai tėra balistinis šūvis, panašiai

kaip paleidžiant 155 mm haubicos PzH 2000 sviedinį. Šūvio trajektoriją apskaičiuoja ugnies centras arba pati HIMARS įgula, o raketa išskrenda į nurodytą taikinį. Mokomosios raketos gali skrieti nuo 9 iki 15 km atstumu. Šaudyti su kovinėmis raketomis yra daug brangiau, be to, Lietuvoje kol kas neturime sąlygų, kad galėtume saugiai jas paleisti 80 km atstumu“, – akcentavo mjr. J. Čekanauskas.

Ypatinga BALTOPS pratybų akimirka: sistemos HIMARS buvo operatyviai pergabenamos lėktuvais iš Lietuvos į kitas NATO šalis.

Svarbiausia Ukrainos karo pamoka – išgyvenamumas

Salvinės artilerijos baterija šiuo metu yra integruojama į formuojamo Artilerijos pulko struktūrą. Pasak mjr. J. Čekausko, procesas vyksta sėkmingai, tačiau yra sudėtingas, nes tiek Artilerijos pulkas, tiek Salvinės artilerijos baterija yra nauji padaliniai, besikuriantys iš pagrindų. Dėl šios priežasties reikia ne tik atrinkti bei apmokyti specialistus, bet ir aprašyti vadovavimo bei valdymo (angl. *Command and Control*, C2) procedūras, kartu užtikrinant sąveiką su NATO sąjungininkais per bendras pratybas.

Siekiant įsisavinti ir tobulinti HIMARS valdymo procedūras, reikia įvertinti ne tik karo Ukrainoje, bet ir Artimųjų Rytų konflikto pamokas, o iš esmės remiamasi amerikietiškais vadovėliais ir standartais. „Kalbant apie taktiką – dviračio neišradinėjame,

tiesiog bandome kuo geriau pasiruošti HIMARS sistemų gavimui ir integracijai, kad šis procesas vyktų kuo sklandžiau. Žinoma, aplinka dabar yra labai dinamiška, bet amerikiečių ir kaimyninių šalių padedami, manau, viską atliksime tinkamai ir laiku. Nuolat rei-

kia gilintis į JAV parengtas ataskaitas apie HIMARS sistemų panaudojimą, padarytą žalą prieš aukštos vertės taikiniams, išgyvenamumo iššūkius bei išmoktas pamokas – visą šią informaciją taikome rengdami savo procedūras ir analizuodami galimus

Kruvinos Ukrainos karo pamokos gelbėja gyvybes kitiems – Salvinės artilerijos baterijos kariai nuolat konsultuojasi su ukrainiečiais, kaip didinti HIMARS įgulų išgyvenamumą mūšio lauke.

sistemų panaudojimo scenarijus“, – teigė mjr. J. Čekanauskas.

Kalbant apie naujoves, pasak Salvinės artilerijos baterijos vado, svarbu ne tik turėti patį įrenginį, amunicijos bei vadovavimo elementą, bet ir atsižvelgti į laikmečio diktuojamus pokyčius. Šiuo metu turbūt labiausiai keičiasi informacijos ir įsakymų perdavimo būdai. Pavyzdžiui, atsiradus *Starlink* palydoviniam ryšiui, tradicinės radijo ryšio priemonės traukiasi į antrąjį planą, nes jos yra lengviau susekamos prieš elektroninės kovos priemonių.

Pasak mjr. J. Čekanausko, vystant naują Lietuvos kariuomenės pajėgumą nemažai tenka konsultuotis ir su ukrainiečiais. Šiuo metu būtent Ukrainos kariuomenė yra sukaupusi didžiausią praktinę patirtį *HIMARS* įgulų išgyvenamumo srityje, kurioje galima išskirti keturis pagrindinius aspektus: „Pirmiausia būtina užtikrinti maksimalų sistemų taktinį mobilumą: negalime stovėti atvirose pozicijose,

bet patys turime būti kaip įmanoma greitesni, vengti atskleisti savo vietą ir maršrutus. Mobilus turi būti ir logistinis aprūpinimas – negalima sutelkti amunicijos punktų vienoje vietoje, raketos turi būti išskaidytos per daugiau logistinių taškų.

Antrasis aspektas – maskuotė. Svarbu išnaudoti natūralią aplinką, pavyzdžiui, gamtines priemones miške ar mieste. Taip pat gali būti angarai, sandėliai, suteikiantys maskuotę iš oro, nes pagrindinė grėsmė šiuo metu yra dronai, kaip matyti Ukrainoje. Šią grėsmę galima suvaldyti ir naudojant tinklus – tiek paprastus, tiek terminius, sulaikančius šilumą ir neleidžiančius sistemų aptikti šiluminėmis kameromis“, – teigė Salvinės artilerijos baterijos vadas.

„Trečiasis svarbus elementas – klaidinimo priemonės. Man pačiam teko matyti pripučiamų *HIMARS* sistemų maketų, kurie iš oro atrodo kaip tikros sistemos, o jeigu jie dar šiek tiek pamaskuoti – netgi sunku atskirti. Tokiu

atveju priešas, galvodamas, kad tai tikros sistemos, eikvoja amuniciją bei savo dronus, o tai padeda patiems kariesiems išgyventi. Tokią taktiką sėkmingai taiko ir ukrainiečiai – jie naudoja muliažus ir įrengia netikras pozicijas po maskuojamaisiais tinklais“, – pasakojo mjr. J. Čekanauskas.

Galiausiai ketvirtasis išgyvenamumą didinantis veiksnys yra integruota oro parama bei oro gynyba. Tai apima antidronines gynybos priemones: dronų slopintuvus ir įrenginius, perspėjančius apie rajone veikiančius ar artėjančius dronus, kad įgula laiku priimtų sprendimus. Elektroninės kovos priemonės, anot Salvinės artilerijos baterijos vado, Ukrainoje puikiai naudojamos ne tik prieš dronams ar vadavietėms slopinti, bet ir tam, kad būtų nustatytos bei išvestos iš rikiuotės prieš elektroninės kovos priemonės. Tai sudaro sąlygas savoms pajėgoms lengviau išgyventi, judėti į priekį ar išlaikyti pozicijas. „Apibendrinamas galiu konstatuoti, kad vis dėlto nėra vienos priemonės, maksimaliai padidinančios išgyvenamumą, tačiau norint pasiekti geriausią efektą reikia jas visas taikyti vienu metu“, – neabejojo mjr. J. Čekanauskas. ■

Visas rytinis NATO flangas – Estija, Latvija, Lietuva ir Lenkija – vieningai apsirūpino *HIMARS* sistemomis ir sustiprino pasienio gynybą raketomis.

Srž. spec. Karolio Kavolėlio, Salvinės artilerijos baterijos archyvo, JAV kariuomenės įsigijimų pagalbos centro, gamintojo „Lockheed Martin“ nuotr.

EUROPOS HIMARS INICIATYVA

Tai – JAV kariuomenės V korpuso sukurta ir vadovaujama programa, skirta NATO sąjungininkėms, kurios jau naudoja arba planuoja įsigyti amerikietiškas salvinės ugnies sistemas HIMARS. Vokietijoje dislokuota JAV 41-oji lauko artilerijos brigada yra pagrindinė konferencijų ir renginių šia tema organizatorė.

Pagrindiniai šios iniciatyvos bruožai, tikslai ir veiklos apima kelias esmines sritis:

- **Suderinamumas ir integracija.** Inicatyva siekiama suvienodinti NATO šalių ilgojo nuotolio artilerijos pajėgumus. Ji suburia artilerijos ekspertus, karinius lyderius ir operatorius iš daugiau nei dešimties NATO šalių į vadovų susitikimus, taktinius instruktažus ir specializuotus mokymų ciklus, siekiant užtikrinti, kad skirtingų valstybių kariai sklandžiai veiktų išvien.
- **Mokymai ir praktinė patirtis.** Programa apima štabų specialistų mokymus ir praktines stažuotes, kurių metu sąjungininkų karininkai ir kariai integruojami į JAV kariuomenės HIMARS batalionus bei vienetus, tokius kaip 41-oji lauko artilerijos brigada.
- **Daugiadomenė integracija.** Veiklos yra derinamos su platesnėmis iniciatyvomis, pavyzdžiui, Lenkijos „Apache“ iniciatyva, siekiant sujungti tolimojo nuotolio tiksliosios ugnies pajėgumus su pažangia atakos aviacija.
- **Baltijos šalių ir rytinio flango parengtis.** Lietuva, Latvija, Estija ir Lenkija aktyviai naudoja šį bendradarbiavimo formatą, kad pasiruoštų HIMARS sistemų integravimui. JAV kariai jau dabar vykdo bendras pratybas ir kovinius šaudymus regiono poligonuose, taip stiprindami atgrasymą prieš galimą agresiją NATO rytiniame flange.

Gamybos perkėlimas į Europą ir pramoninis palaikymas

Lygia greta su šia karine iniciatyva, siekiant sumažinti priklausomybę nuo tiekimo grandinių iš JAV, Vakarų gynybos pramonės milžinės (pvz., JAV bendrovė „Lockheed Martin“ ir Vokietijos „Rheinmetall“) aktyviai plėtoja bendradarbiavimą dėl HIMARS amunicijos (GMLRS ir ATACMS raketų) gamybos bei priežiūros centrų steigimo Europoje.

Šį procesą papildo regioninės infrastruktūros plėtra. Tarp svarbiausių projektų – pirmasis Europoje HIMARS bei M270 bendros ugnies valdymo sistemos (angl. *Common Fire Control System*) palaikymo centras Suomijoje, taip pat bendros gamybos iniciatyvos, į kurias savo siekį integruotis yra išsakiusi ir Lietuva.

1939:

„DRAUGYSTĖ, SUTVIRTINTĄ KRAUJU“

DARIUS SUTKUS

1939 m. rugsėjo 1-osios rytą vokiečių pajėgos įsiveržė į kaimyninę Lenkiją. Agresijai pateisinti prieš dieną buvo inscenuota operacija „su svetima vėliava“ (angl. *false flag*) – lenkiškomis uniformomis persirengęs vokiečių diversantų būrys atakavo to meto Vokietijos pasienio miesto Gleiwitzo (dabar – Gliwice) radijo stotį. Vėliau diversantams vadovavęs SS šturmbanfiureris Alfredas Helmutas

Karas prasideda

Iš tiesų tuo metu dar niekas nesitikėjo, kad šis konfliktas peraugs į pasaulinį karą. O diversijai vadovavęs A. H. Naujocksas buvo tik techninis vykdytojas, įgyvendinęs gana grubiai sukurptą provokaciją. Likus savaitei iki operacijos Gleiwitz, Adolfas Hitleris, kalbėdamas su savo generaliteto atstovais, pareiškė: „Pateiksiu propagandinį *casus belli*. Jo patikimumas nesvarbus. Nugalėtojo niekas nepaklaus, ar jis sakė tiesą.“

Naujocksas
žurnalistų
buvo skambiai
pramintas
žmogumi,
kuris pradėjo
II pasaulinį karą.

Vokietijos kariai verčia Lenkijos pasienio užkardą. Lygiai tą patį darys sovietai po septyniolikos dienų.

Jei ne Gleiwitzo incidentas, būtų buvęs rastas kitas karo pretekstas. Po Molotovo–Ribbentropo pakto pasirašymo A. Hitleriui atsivėrė visiška veiksmų laisvė, tačiau žaibo karą (vok. *Blitzkrieg*) prieš lenkus jis norėjo pradėti ir užbaigti kuo greičiau, kol nesubjuro oras.

Nedelsiant buvo suaktyvintas iš anksto parengtas „Baltasis planas“ (vok. „*Fall Weiss*“). Pagal jį Lenkija turėjo būti metodiškai sutriuškinta, ir šiam žygiui Reichas buvo pasirengęs daugiau nei gerai. Vokiečių pajėgos slapta ir gana ilgai rengėsi Versalio sutarties revanšui. Nenuostabu, kad jos buvo pasirengusios ne praėjusiam, o šių dienų karui ir mūšio lauke diktavo savo sąlygas.

Lenkai priešinosi. Nepaisant atkaklių mūšių, Lenkijos kariuomenė turėjo trauktis iki paskutinio svarbiausio gynybos ruožo, kad apgintų sostinę Varšuvą.

Jau po pirmos sėkmingo puolimo savaitės Vokietijos vadovybė per diplomatinis kanalus ėmė raginti Lietuvą ginklu atsiimti Lenkijos okupuotas teritorijas. Žaidimas

Vilniaus korta buvo tas koziris, kurio, vokiečių nuomone, lietuviai negalės atsisakyti. Tačiau tuometinė generolo Jono Černiaus vadovaujama Vyriausybė, nepaisydama visuomenės ir kariuomenės entuziazmo, kariniam Vilniaus atgavimo planui nepritarė – sprendimui priimti pritrūko vieno balso.

Smūgis iš Rytų

Sovietų Sąjunga (SSRS) tuo metu tempė laiką, apsimesdama, kad šiame konflikte laikosi visiško neutralumo.

Tačiau tikrovė buvo kita – iki rugsėjo 11-osios iš trijų armijų buvo suformuotas Baltarusijos frontas, kurio karinė vadovybė rugsėjo 15 d. išleido įsakymą Nr. 1: „Baltarusijos fronto armija <...> pereina į puolimą, vykdydama užduotį – veikti išvien su sukilusiais Baltarusijos ir Lenkijos darbininkais bei valstiečiais, kad nuverstų dvarininkų ir kapitalistų valdžią.“

Jokie darbininkai Lenkijoje nesukilo – tiesiog SSRS galiausiai atėjo tinkamas laikas atsirišti savąją pyrago riekę – kaimyninės šalies teritorijos dalį. Galutinai įsitikinusi, kad britai ir prancūzai lenkams nepadės, rugsėjo 16 d. maskva sudarė paliaubas su Japonija, taip užsitikrindama saugų užnugarį, o tuomet smogė nuo vokiečių besiginančiai Lenkijai iš rytinės pusės.

Skirtingai nei naciai, sovietai vaizdavo, kad ateina ne kaip okupantai, o kaip išvaduotojai. Tai buvo klastingas smūgis durklui į nugarą. Tikėtina, kad neužpulti iš užnugario lenkai būtų išsilaikę daug ilgiau, o II pasaulinis karas gal nebūtų įsiplieskęs.

Rugsėjo 17-osios rytą, 6 val., raudonosios armijos daliniai puolė Lenkijos teritoriją visu frontu – nuo Polocko šiaurėje iki Podolės Kame-neco pietuose. Įsiveržime dalyvavo daugiau nei 600 000 karių, remiamų beveik 4 000 tankų.

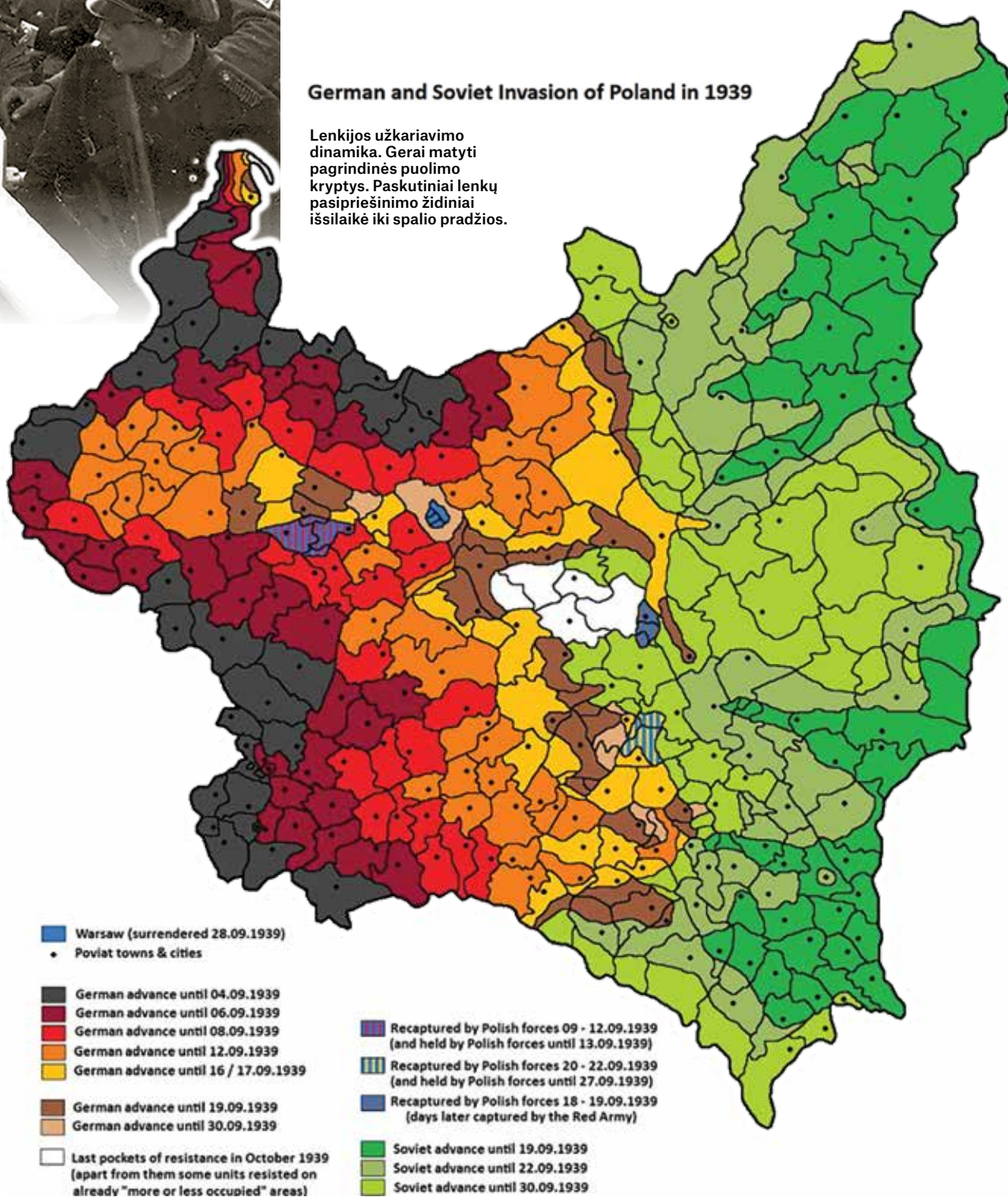
Karas oficialiai nebuvo paskelbtas. Taip buvo sulaužyta dar 1932 m.

pasirašyta SSRS ir Lenkijos nepuoli-mo sutartis. Joje buvo numatyta, kad SSRS negali padėti Lenkiją užpuolu-siai trečiajai šaliai, ir atvirkščiai.

Šį įsipareigojimą SSRS užsienio reikalų ministerija ne apėjo, o tiesiog pervažioavo buldozeriu: vos po dviejų valandų nuo invazijos pradžios į SSRS užsienio reikalų ministeriją iškviestam

German and Soviet Invasion of Poland in 1939

Lenkijos užkariavimo dinamika. Gerai matyti pagrindinės puolimo kryptys. Paskutiniai lenkų pasipriešinimo židiniai išsilaikė iki spalio pradžios.

Rugsėjo 20-oji, Pružanai. Pirmasis kontaktas. Sovietų kombrigas Semionas Krivošejinas kalbasi su vokiečių delegatais. Kaip pats rašė, vėliau jiems buvo patiekti „tiršti barščiai ir kaukazietiškas šašlykas“.

Lenkijos pasiuntiniui buvo įteikta nota, kurioje teigiama: „Lenkija kaip valstybė su jos vyriausybe faktiškai nustojo egzistuoti. Tuo pat metu nustojo galioti ir visos sutartys, sudarytos tarp SSRS ir Lenkijos. <...> Sovietų vyriausybė taip pat negali ramiai žiūrėti į tai, kad ukrainiečiai ir baltarusiai, gyvenantys Lenkijos teritorijoje, buvo mesti likimo valiai ir yra bejėgiškoje padėtyje. Dėl to sovietų vyriausybė nurodė raudonosios armijos vadovybei pereiti sieną ir apsaugoti Vakarų Ukrainos ir Vakarų Baltarusijos gyventojų gyvybes bei turtą. Tuo pat metu sovietų vyriausybė ketina imtis visų priemonių, kad išvaduotų lenkų tautą iš karo, į kurį ją įtraukė jos neprotinigi vadovai, ir suteiktų jai galimybę

gyventi taikiai.“

Tai buvo netiesa: tuo metu Lenkijos vyriausybė dar funkcionavo, o kariuomenė vis dar kovojo.

Pasiuntinys pareiškė protestą. Maža to, jis atsisakė priimti šį cinišką dokumentą. Sovietų kurjeris notą vis vien pristatė į Lenkijos diplomatinę atstovybę: svarbiausia – laikytis formalumų!

Raudonajai lavinai, plūstelėjusiai į Lenkijos teritoriją, neteko dalyvauti didelio intensyvumo mūšiuose – rytinę sieną saugojo tik 12 000 Lenkijos pasienio apsaugos korpuso karių, ginkluotų lengvaisiais šaulio ginklais. Pagrindinės Lenkijos pajėgos buvo įklampintos į kovas su vokiečiais. Kovoti dviem frontais buvo per sunku.

Vienos brigados pėdsakais

Vienas iš raudonosios armijos junginių, tą rytą įsiveržusių per tuometinę Lenkijos sieną, buvo 29-oji atskiroji lengvųjų tankų brigada, iki tol dislokuota Baltarusijos ypatingojoje karinėje apygardoje netoli Bobruisko. Gavusi įsakymą, puolimo išvakarėse brigada jau buvo užėmusi išeities pozicijas į vakarus nuo Slucko. Apie pustrčio šimto joje buvusių tankų labai greitai palaužė lenkų pasieniečių pasipriešinimą, ir brigados vado Semiono Krivošejino vadovaujama technikos kolona nužlegėjo tolyn.

Dulkėti tankai sustojo Baranovičiuose. Po trumpo poilsio „išvaduotojai“ pajudėjo toliau į pietvakarius. Rugsėjo 19 d. vakare tankistai degalų atsargas jau pildėsi nedideliame Pružanų miesteliūkštyje.

Ankstyvą kitos dienos rytą į priešakį buvo išsiųsta žvalgyba, kuri grįžo ne viena – kartu atvyko visas vokiečių karių skyrius. Remdamasis žvalgų surinktais duomenimis, S. Krivošejinas parengė ataskaitą: „Žvalgyba užmezgė ryšį su vokiečių kariuomenės daliniais, judėjusiais iš Brest Litovsko Semiatičių link. <...> Bataliono komisaras Borovenskis buvo pakviestas į štabą, kuriame jį supažindino su situacija ir įteikė žemėlapi. Kartu su Borovenskiu atvyko vokiečių delegacija – 2 karininkai ir 6 kareiviai. Sutikome juos su orkestru, pamaitinome. Prašo paskirti delegatą į jų štabą. Brigada pasirengusi išvykti, technika apžiūrėta, kariai pailsėję, nuotaika kovinga, visi nori judėti toliau.“

Naktį į rugsėjo 21-ąją buvo gautas 4-osios armijos vado įsakymas: kol kas pasilikti Pružanuose, o Brest Litovsko (dabar – Brestas) link kol kas išsiųsti tankų batalioną ir autotransportu aprūpintą šaulių kuopą.

Tai reiškė, kad minėtasis junginys turės atlikti nepertraukiamą daugiau nei šimto kilometrų žygį. Ar lengvieji tankai įveiks šį atstumą? Su pilnu degalų baku lengvasis tankas T-26 galėjo nuvažiuoti vos 90 kilometrų, o vietos keliai nebuvo geri... Be to, didžioji žygio dalis turėjo vykti tamsiuoju paros metu. Rekomenduojamas

kolonos greitis buvo 18–22 km/h, o naktį judėjimo tempas turėjo dar labiau sumažėti. O jei kas nors tamsoje nukryps nuo maršruto arba suges? Žodžiu, reikia paskubėti!

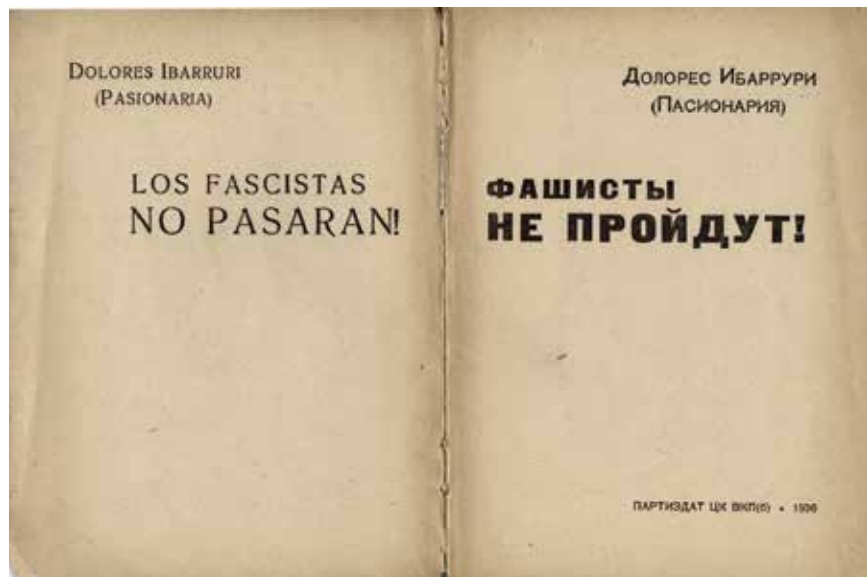
Naujieji sąjungininkai

Buvo dar viena aplinkybė – ne tiek grėsminga, kiek neįprasta.

S. Krivošejino brigados kariams teks akis į akį susitikti ne su lenkų kariais, o su tikrų tikriausiais naciais. Tais pačiais – paženklintais svastikomis ir raguotais šalmais, kokius kiekvienas SSRS pilietis kasdien matė plakatuose ir karikatūrose. Visai neseniai vokiškasis fašizmas sovietinėje spaudoje buvo pristatomas kaip pasaulinis blogis, o vokiečiai vaizduojami groteskiški ir baisūs.

Pats S. Krivošejinas dar prieš trejus metus kariavo Ispanijos pilietiniame kare – žinoma, raudonųjų pusėje. Ir, be abejo, prieš fašizmą.

Dabar staiga viskas apvirto aukštyn kojomis – laikraštis „Pravda“ nebespausdina antivokiškų straipsnių. Iš kino teatrų repertuaro išnyko net

SSRS piliečiai buvo tikinami, kad nacizmas yra absoliutus blogis. Po Molotovo–Ribbentropo pakto pasirašymo SSRS komunistų partija pakeitė savo retoriką.

praėjusių metų filmas su stipria anti-vokiška (ir net antinacistine) potekste – „Aleksandras Nevskis“.

Maža to, tai vyko aukščiausiu politiniu lygiu. Pats Stalinas prieš nepilną mėnesį asmeniškai pakėlė taurę ir, kreipdamasis į kremliuje viešinę vokiečių delegaciją, ištare: „Žinau, kaip stipriai vokiečių tauta myli savo fiurerį, todėl noriu išgerti už jo sveikatą.“

Tačiau kolektyvinis mąstymas taip greit nepasikeičia. Todėl atsargumo sumetimais SSRS liaudies gynybos komisariatas rugsėjo 18 d. išleido įsakymą Nr. 3373: „Kuo greičiau pranešti mūsų grupės daliniams, kad <...> vokiečių delegacijos turi būti mandagiai priimtos mūsų pajėgų, todėl visose mūsų divizionuose, pulkuose ir tankų brigadose turi būti paskirti vadai

Sovietų vadovybė leido kontaktuoti su vokiečiais tik savo priešakiniais daliniams. Bet kontaktų netrūko – iš nuotraukų matyti, kad sovietų ir nacių kariai bendravo visiškai komfortiškai.

ir politiniai darbuotojai daryboms su vokiečių dalinių delegacijomis vesti. Derybų metu turi būti nustatyta, kokie punktai paliekami vokiečių ir užimami mūsų pajėgų, taip pat turi būti numatyta vokiečių išėjimo ir mūsų atvykimo tvarka. Apie visus susitikimus ir priimtus sprendimus nedelsiant informuoti aukštesniąją vadovybę.“

Siekiant išvengti nereikalingų

incidentų, pagrindinės pajėgos turėjo laikytis per porą dešimčių kilometrų nuo vokiečių pozicijų, o kontaktuoti su jais leista tik priešakiniais daliniams. Tačiau situacija buvo neprognozuojama.

O jeigu politrukai kažko nesužiūrėjo ir koks nors karys prasitars apie „prakeiktus fašistus“? O jei prasidės susišaudymas?...

Kombrigas Semionas Krivošejinas ir pats veikiausiai netroško šio susitikimo – jis gi žydas, todėl papildomi komentarai čia pertekliniai... Tačiau įsakymas yra vykdomas, o ne svarsdomas: atvykus į Brestą, reikės organizuoti šio miesto perėmimą iš ten jau esančių vokiečių.

Iš rankų į rankas

Atrodo, viskas aišku: du diktatoriai pasidalijo kaimyninę valstybę ir kiekvienas pasiėmė savo dalį. Tačiau kodėl nutiko taip, kad toje pačioje teritorijoje vienu metu susidūrė dvi okupacinės kariuomenės?

Pagal Molotovo–Ribbentropo pakto slaptuosius protokolus, naujoji Trečiojo Reicho ir SSRS siena turėjo eiti Vyslos, Narevo ir Sano upėmis. Bet netrukus abi pusės sutarė, kad įtakos sferas skirs Bugo upė. *Wehrmachto* puolimas šia kryptimi buvo veržlus – o kodėl gi ne, jei šioms pajėgoms vadovavo pats manevrinio karo teoretikas ir vokiečių šarvuotųjų pajėgų (vok. *Panzerwaffe*) tėvas generolas Heinzas Guderianas, pramintas Greituoju Heinzu?

Sovietams vėluojant, vokiečiai užsitikrino sau operacinę erdvę – kartu jie užėmė daug didesnę teritoriją, nei buvo numatyta slaptuosiuose protokoluose. Tačiau dabar ją reikėjo perleisti bolševikams.

H. Guderianas ne itin entuziastingai sutiko tokią žinią. Miestą jo 19-asis motorizuotasis korpusas užėmė rugsėjo 14 d. – praėjus lygiai dviem savaitėms nuo puolimo pradžios. Dar porą dienų truko kautynės dėl Bresto tvirtovės – ten buvusi lenkų įgula desperatiškai priešinosi. Galiausiai naktį į rugsėjo 17-ąją likę tvirtovės gynėjai pasitraukė iš savo pozicijų, evakuodami ne tik sužeistuosius, bet ir žuvusiuosius.

Be abejo, nuostolių patyrė ir puolantieji – po mūšio reikėjo persigrupuoti, pailsėti, pasirūpinti ginkluotės bei technikos remontu ir sužeistaisiais... Tačiau dabar siurprizai sekė vienas po kito. Kaip atsiminimuose rašė pats H. Guderianas, rugsėjo 20 d. „šarvuotu automobiliu atvažiavęs jaunas rusų

BUNDESARCHYVAS

(archyvinis dokumento šifras BA-MA RH21-2/21)
Bresta Litovskas, 1939 m. rugsėjo 21 d.

SUSITARIMAS DĖL BREST LITOVSKO MIESTO PERDAVIMO IR TOLESNIO RUSŲ KARIUOMENĖS JUDĖJIMO

1. Vokiečių pajėgos palieka Brest Litovską rugsėjo 22 d. 14.00 val. Dienotvarkė:
 - 8.00 val. atvyksta rusų batalionas priimti tvirtovę ir Bresto miesto teritoriją.
 - 10.00 val. vyksta mišrios komisijos posėdis. Dalyviai: iš rusų pusės – kpt. Gubanovas, bataliono komisaras Panovas; iš vokiečių pusės – vietos komendantas pplk. Holmas, vertėjas pplk. Sommeris.
 - 14.00 val. įvyks rusų ir vokiečių pajėgų paradas prieš abiejų pusių vadovybę, po to bus pakeistos vėliavos. Pakeitimo metu atliekami valstybiniai himnai.
2. Vokiečių sužeistieji, kurių neįmanoma transportuoti, perduodami rusų armijos globon ir bus pervežti atsiradus galimybei.
3. Vokiečių įranga, ginkluotė ir amunicija, kurių neįmanoma transportuoti, laikinai paliekamos vokiečių komandų priežiūrai ir pervežamos atsiradus galimybei.
4. Visas turtas, likęs po rugsėjo 21 d. 24.00 val., perduodamas rusų daliniams.
5. Transporto priemonės, kurios lieka dėl gedimų, po remonto vyks pasukti vokiečių dalinius. Techninės evakuacijos grupės privalo apie tai pranešti ryšių karininkui, esančiam rusų štabe Breste.
6. Visi belaisviai ir trofėjai perduodami pasirašant priėmimo-perdavimo akta.
7. Lauko telefono linijas rugsėjo 24 d. dieną nuima ariergardas (užnugarinio apsaugos padaliniai).
8. Dar neišspręstus klausimus reguliuoja minėta komisija.
9. Susitarimas galioja tik armijos dalinių dislokacijos teritorijoje į šiaurės rytus nuo Bugo upės.
10. Tolesnę rusų judėjimo kryptį derina mišri komisija, remdamasi abiejų šalių vadovybių direktyvomis.

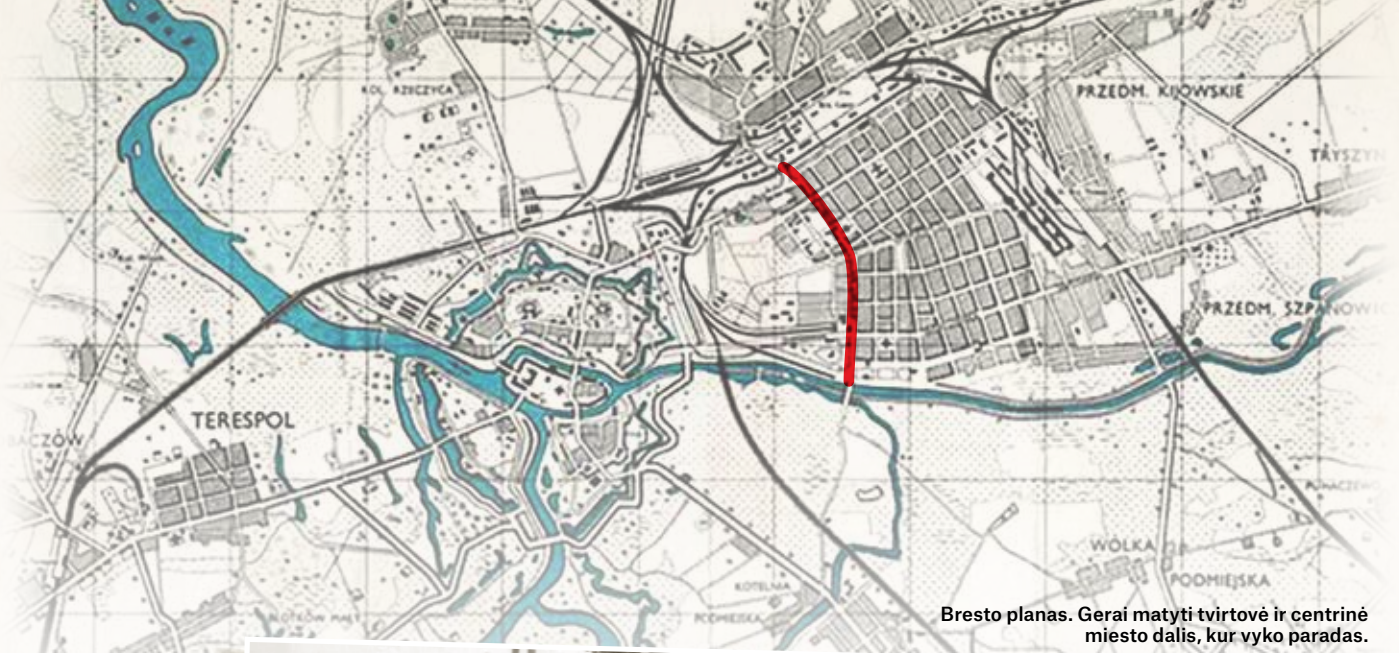
Parašai:

iš vokiečių pusės – plk. Nehringas,
iš rusų pusės – kpt. Gubanovas.

Egzemplioriai išdalyti:

rusų vadovybės atstovui – 1 egz., vokiečių vadovybės atstovui – 2 egz., kpt. Gubanovui – 3 egz., bataliono komisarui Panovui – 4 egz., pplk. Holmui – 5 egz., pplk. Sommeriui – 6 egz., <neįskaitoma> – 7 egz., rezervas – 8 egz.

Kopija tikra: [neįskaitomas parašas]

Bresto planas. Gerai matyti tvirtovė ir centrinė miesto dalis, kur vyko paradas.

Belaukiant renginio. Vokiečių karinis orkestras. Šalia – raudonarmiečiai. Antrajame plane – vokiečių tankistai, fotografas, civiliai žiūrovai.

karininkas pranešė mums, kad atvyksta jų tankų brigada. Netrukus mes gavome žinią apie demarkacijos liniją, kurią nustatė Užsienio reikalų ministerijos. Ji ėjo per Bugo upę, tad Bresto tvirtovė atiteko rusams; tokį sprendimą mes laikėme nevykusiu. Paskui buvo nurodyta, kad rajoną, esantį į rytus nuo demarkacijos linijos, mes privalėsime palikti iki rugsėjo 22-osios. Šis terminas buvo toks trumpas, kad mes negalėjome evakuoti sužeistųjų ir susirinkti sugadintos technikos.

Veikiausiai derybose dėl demarkacijos linijos ir kovinių veiksmų nutraukimo nedalyvavo nė vienas kariškis...

Rugsėjo 21 d. rytą sovietų 29-osios tankų brigados priešakiniai daliniai pasirodė į šiaurę nuo Bresto. S. Krivošejinas savo pavaldiniams įsakė judėjimą į miestą pradėti ne anksčiau kaip

14 valandą. Sovietų delegatai nuvyko į vokiečių vadovietę aptarti techninių miesto perdavimo klausimų.

Derybos užsitęsė. Galiausiai H. Guderianas galėjo lengviau atsidusti: „Visi klausimai, kurie nebuvo paminėti Užsienio reikalų ministerijos nuostatoje, buvo išspręsti tiesiogiai su rusais abi puses tenkinančiomis sąlygomis. Mums pavyko išsigabenti viską, išskyrus iš lenkų paimtą turtą, kurio nebuvo įmanoma pervežti per tokį trumpą laiką.“

Tačiau tarp logistikos klausimų buvo aptarta ir tai, kaip bus pažymėtas Bresto perleidimas bei perėmimas. Įvykis juk neeilinis: susitinka dviejų šalių ginkluotųjų pajėgų atstovai, teritorija pereina kitos valstybės jurisdikcijai... Vien parašų po dokumentais nepakanka – buvo reikalinga ir oficiali

ceremonija, įtraukianti visus šio įvykio dalyvius bei siunčianti aiškią politinę žinią.

Ši ceremonija buvo bendras *Wehrmachto* karių ir raudonarmiečių paradas.

„Draugystės paradas“

Žinia apie paradą nebuvo plačiai viešinama. Tiek vokiečiams, tiek sovietams vietos gyventojų nuomonė rūpėjo mažiausiai. Tačiau „turgaus telegrafas“ greitai išplatino šią žinią.

Iškilminga kolona turėjo žygiuoti pagrindine miesto gatve, kuri tuomet dar buvo vadinama Liublino Unijos vardu. Smalsuoliai stebėjo, kaip šalia vaivadijos administracijos pastato

paskubomis kalama neaukšta pakyla. Už jos jau stovėjo vėliavos stiebas, kurio viršūnėje plevėsavo vėliava su svastika.

Raudonosios armijos daliniai vėlavo – tankistai tvarkė savo techniką, tad renginio pradžia buvo atidėta porai valandų.

Galiausiai iš gretimos Ligoninės gatvės išsukęs orkestras nužygiavo link pakyls. Kaip prisimena vienas parado stebėtojas, tuomet dar penkio-likmetis berniūkštis: „Sprendžiant iš raudonų raiščių su nupieštais kūjais ir pjautuvais, tai, tikriausiai, buvo Vakarų Baltarusijos komunistų partijos nariai. O Jogailos gatve (dabartiniu Mašerovo prospektu) judėjo rusų tankų kolona. Tankų bokštelių šonuose buvo privirinti vamzdiniai turėklai desantui įsikibti.“

Wehrmachto dalinys su savo kariniu orkestru jau senokai buvo pasirengęs. 1922 m. gimęs Romualdas Bulevičius (Buliasas) stovėjo netoliese: „Man įsiminė momentas, kaip vienoje gatvės pusėje stovėjo vokiečių, o kitoje – sovietų tankai. Tankistai sveikino vieni kitus.“

Ant pakyls susitikę H. Guderianas ir S. Krivošejinas paspaudė vienas kitam rankas, apsikeitė keliomis frazėmis. Vertėjo jiems neprireikė – pasiro-

Heinzas
Guderianas
ir kombrigas
Semionas
Krivošejinas ant
pakyls. Už jų –
vėliavos stiebas.

do, abu jie susišnekėjo prancūziškai.

Paradas prasidėjo. S. Krivošejino teigimu, po vokiečių pėstininkų pasirodė jų savaeigė artilerija, paskui – tankai. Skutamuoju skridimu virš pakyls pralėkė pora dešimčių lėktuvų... Galiausiai pasirodė vėl pėstininkai mašinose.

Vokiečių ataskaitoje apie tai rašoma:

„Iškilmingu maršu pradėjo judėti du artilerijos divizionai bei sustiprintas 20-osios motorizuotosios divizijos pulkas su žvalgybos batalionu ariergarde. Paradą priėmė korpuso vadas, o iš kairės nuo jo stovėjo rusų vadas. Žygio metu pasikeisdami grojo vokiečių ir rusų orkestrai.“

Parado dalyviai. Vokiečių motociklininkų kolona šalia lengvojo sovietų tanko.

Dar viena parado akimirka. Nepaisant gana gausios vaizdo medžiagos, rusijos istorikai stengiasi įteigti, kad jokio bendro parado nebuvo.

Civiliai taip pat sekė veiksmą. „Kolonos judėjo nuo Jogailos gatvės stoties link. Pirmieji žygiavo vokiečiai – išblizginti, šaunūs, pasitempę. Įkandin pasirodė raudonarmiečiai šiame fone atrodė varganai: purvini batai, dulkėtos milinės, apšepę veidai. Bet nemažai šalikėlėje susibūrusių Bresto gyventojų jiems buvo nusiteikę šiltai. Ir čia įvyko kazusas: prie kraštinio rikiuotėje ėjusio kareivio iš minios prišoko moteris. Su ašarom akyse ji vis kartojė: „Brangieji... sakalėliai...“ O šis bloškė ją atgal: „Eik šalin, teta!“ Visi apstulbo. Matyt, išvakarėse politruškai gerai padirbėjo su kariais. Įkandin pėstininkų pasirodė arklių traukiami pabūklai. Už jų – vikšriniai traktoriai, tempiantys stambesnio kalibro patrankas.

Judant tankams, minioje pasigirdo išsigandusių riksmų: sankryžoje su Kosciuškos gatve, kur Liublino Unijos gatvė daro staigų posūkį, įsibėgėjęs tankas beveik įlėkė į griovį“, – pasakojo vėliau sutuoktiniai Širniukai, gimę 1914 ir 1919 metais.

Orkestras sugrojo vokiečių himną, o vėliava su svastika buvo nuleista. Vietoj jos, aidint „Internacionalo“ garsams, į stiebo viršūnę pakilo raudona vėliava su kūju ir pjautuvu. Vadai tarė keletą žodžių. Vokiečių karinio orkes-

tro muzikantai sulipo į sunkvežimius ir buvo nuvežti į kolonos priekį. Paradas buvo baigtas, prasidėjo pajėgų išvedimas.

Vokiečių kolona, sutartinai mušdama žingsnį, tolo Grajevo tilto link. Kai tik ji išnyko tolumoje, komunistuojantys gyventojai pradėjo šūkalioti: „Tegyvuoja sovietų valdžia!“

Paradas baigtas

Vos tik paskutiniai H. Guderiano daliniai pasiekė kitą Bugo krantą, armijų grupės „Šiaurė“ štabas pradėjo rengti ataskaitą Berlynui: „Breste įvyko iškilmingas vieno rusų ir vieno vokiečių pulkų paradas. Miestas ir tvirtovė iškilmingai perduoti rusams.“

Beje, abipusių tuometinių sąjungininkų kontaktų būta ir daugiau. Netgi rusiškuose šaltiniuose trumpo santykių atšilimo laikotarpiu minima, kad bendri parada vyko ir kitur. Pavyzdžiui, istorikas Michailas Semiriaga 1992 m. rašė: „Gardine, Breste, Pinske ir kituose miestuose, dar iki Varšuvos kapituliacijos, įvyko bendri parada (vokiečiai juos vadino pergalės paradais), kuriuose dalyvavo abiejų pusių karinės pajėgos“. Kitur minima, kad tokį parodą Gardine priėmė armijų grupės vadas V. Čiuikovas. Dar vienas

tyrinėtojas, A. Nekričius, mini parodą Lvyve, įvykusį pirmosiomis spalio dienomis.

Tačiau paradas Breste išgarsėjo plačiausiai. Šių dienų žodžiais, jis tapo tikra to meto medijų bomba, ir tam buvo priežasčių. Sovietų ir nacių parodą Breste kino juostoje stropiai įamžino propagandos kuopų operatoriai – tie vyriokai, kurie lyg šešėlis sekė *Wehrmachto* kovinius dalinius. Sumontuotas reportažas buvo iškart pademonstruotas savaitinėje kino kronikoje „*Die Deutsche Wochenschau*“. Epizode, kuriame rodomi po bendro pasitarimo iš štabo išeinantys patenkinti abiejų šalių karininkai, diktorius vienareikšmiškai pranešė: „Šios derybos sugriovė daugybę Vakarų demokratijų vilčių.“ Būtent tokia ir buvo šio simbolinio parado paskirtis – vaizdžiai parodyti Prancūzijos ir Didžiosios Britanijos vyriausybėms, kad SSRS nuo šiol yra aiški Vokietijos sąjungininkė.

Sovietai buvo santūresni. Nors kai kur jiems ir praspūdavo terminas „draugystės paradas“, iš esmės buvo susitelkta į vidinę propagandą, bandančią visais būdais įteigti, kokia bloga buvo „lenkų ponų valdžia“, kaip džiaugsmingai darbo liaudis sutiko išvaduotojus ir kokia šviesi ateitis dabar

„Iš arčiau į „karius išvaduotojus“ išžiūrėjome artimiausiomis dienomis, – pasakojo 1912 m. gimęs Borisas Akimovas, kuris, prasidėjus vokiečių puolimui, su šeima motociklu bėgo iš Krokuvos ir atsidūrė Breste. – Dėl tankistų nieko nepasakysiu, o štai visais keliais į Brestą žygiuojantys pėstininkai pritrenkė savo skurdu bei apsileidimu. Mes buvome pripratę prie tvarkingų lenkų karių, o čia – purvini, skleidžiantys nosį riečiantį kvapą, su ropinėjančiomis utėlėmis... Į galvą pradėjo lįsti abejonės: kokį gyvenimą jie mums atneša?...“ Rugsėjo 18 d. pasirodė TASS išplatintas, įmantriai suformuluotas bendras

teigimu, „išvadavo iš lenkų ponų jungo“ daugiau kaip 13 mln. gyventojų, iš jų apie 6 mln. ukrainiečių ir 3 mln. baltarusių. Raudonasis smauglys, prarijęs auką, iškart pradėjo ją virškinti. Naujai okupuotoje teritorijoje buvo nedelsiant kuriama sovietinio tipo administracija. Spalio 28 d. Baltstogėje sušauktas marionetinis „Liaudies susirinkimas“, kurio išrinkti delegatai, be abejo, priėmė nutarimą įvesti sovietų valdžią ir kreipėsi su prašymu būti priimti į „broliškų respublikų

KOKI GYVENIMĄ JIE A

vokiečių ir sovietų pareiškimas, kuriame buvo skelbiama: „Siekiant išvengti įvairių nepagrįstų gandų apie Lenkijoje veikiančių sovietų ir vokiečių pajėgų užduotis, SSRS vyriausybė ir Vokietijos vyriausybė pareiškia, kad šių pajėgų veiksmai neturi jokių tikslų, kurie prieštarautų Vokietijos ar Sovietų Sąjungos interesams bei sudaryto nepuolimo pakto raidei ir dvasiai. Priešingai – šių pajėgų užduotis yra atkurti Lenkijoje tvarką bei ramybę, sudrumstą žlugus Lenkijos valstybei, ir padėti jos gyventojams pertvarkyti savo valstybinio gyvavimo sąlygas.“

Iš tikrųjų jokios Lenkijos valstybės nebeliko – beliko tik smulkūs formalumai ir korekcijos. 1939 m. rugsėjo 28 d. buvo pasirašyta SSRS ir Vokietijos sienos bei draugystės sutartis, kuria minimaliai pakeistos Molotovo–Ribbentropo pakto slaptųjų protokolų sąlygos. Šie pakeitimai tiesiogiai lėmė ir mūsų šalies likimą, o to padarinius jaučiame iki šiol: iki tol Vokietijos įtakos sferai priskirta Lietuva buvo perleista Sovietų Sąjungai...

Spalio 6 d. „kovos draugai“ galutinai pasidalijo užimtą teritoriją. SSRS galėjo džiaugtis savo grobiu – per porą savaičių užėmė daugiau nei 190 000 km² teritoriją ir, oficialios propagandos

Sovietai tikino vietinius gyventojus, kad „atneša geresnį gyvenimą“. Iš tikrųjų prasidėjo masinės „liaudies priešų“ egzekucijos, deportuota šimtai tūkstančių žmonių.

šeimą“ – į SSRS sudėtį. Pradėti keisti ir gatvių pavadinimai, pavyzdžiui, Liublino Unijos gatvė Breste, kurioje vyko paradas, buvo pervardyta Rugsėjo 17-osios gatve, taip įamžinant šią „išvadavimo“ datą. Pramonės įmonės ir bankai buvo nacionalizuoti, o gruodžio 15 d. apyvarčioje galutinai uždrausta atsiskaityti zlotais ir įvestas rublis. Paskui buvo imtasi represijų. „Liaudies priešų“ paieška intensyvėjo – NKVD taip pat veikė pagal planinės ekonomikos principus. Pats baisiausias buvo 1940 m. vasaris – per vieną parą suimta daugiau nei 56 000 gyventojų, tarp jų – moterys, vaikai, seneliai... Enkavėdistai juos grūdė į vagonus ir trėmė į Sibiro bei Kazachstano lagerius. Dar baisesnis likimas laukė karo belaisvių, kurių buvo apie ketvirtis

ATNEŠĖ

milijono. Į kalėjimus pateko ne tik kariai, bet ir kitų statutinių struktūrų pareigūnai, įvairių partijų bei visuomeninių organizacijų nariai, lenkų inteligentijos atstovai. „Visi jie yra užkietėję sovietų valdžios priešai, pilni neapykantos sovietinei santvarkai. <...> Nelaisvėn paimti karininkai ir policininkai, būdami lageriuose, bando tęsti kontrrevoliucinę veiklą, vykdo antisovietinę agitaciją“, – buvo rašoma 1940 m. kovo 5 d. NKVD dokumente Nr. 794/B, adresuotame Visasąjunginės komunistų partijos (bolševikų) Centro komitetui. Politinio biuro narių balsavimas lėmė tūkstančių okupuotos teritorijos žmonių likimus. Iš viso per Katynės žudynes aukomis tapo mažiausiai 21 857 Lenkijos piliečiai, iš kurių apie 4 400 rasta pačiame Katynės miške. Masinės egzekucijos taip pat vyko ir kitose NKVD žudynių vietose bei kalėjimuose Charkove ir Kalinine. Tarp nužudytųjų buvo ne tik lenkai, bet ir etninių ukrainiečių, baltarusių, žydų.

jos laukia. Maskvos vyriausybė pati laukė ko kito – kaip klostysis įvykiai Vakarų fronte...

Užtušuotas istorijos etapas

Bet jau kuris laikas pasirodė įtikinėjimų, kad tokių paradų nebuvo, o jeigu ir buvo – tai visai ne paradai...

Stalino ir A. Hitlerio draugystė, kuri turėjo tęstis bent dešimtmetį, truko 22 mėnesius. Savaiame suprantama, prasidėjus operacijai „Barbarossa“, apie visas draugiškumo apraiškas, įskaitant bendrus paradas, buvo pamiršta. Izoliuotoje SSRS ištrinti šį trumpą laikotarpį iš kolektyvinės atminties buvo palyginti nesunku. Net ir tuomet, kai Bresto parado nebuvo įmanoma nepaminti, iš šios dviprasmiškos padėties buvo sukamasi įvairiomis interpretacijomis. Pavyzdžiui, pats S. Krivošejinas savo 1964 m. memuaruose pabrėžtinai teigia, jog parado jis nenorėjo, visaip jį vilkino, o šalia ant pakylų stovėjęs H. Guderianas nenorom pripažinęs sovietinės karinės galios pranašumą ir t. t.

Ir netikėti tuo tuometinis skaitytojas negalėjo – jis žinojo, kas atsitinka ne tik su netikinčiais, bet net ir su atvirai abejojančiais partijos istorijos institutų patvirtintomis „istorinėmis tiesomis“.

Tačiau dabartinei rusijai vis labiau radikalizuojantis, Bresto klausimas vėl pateko į rašymą skatinančių fondų lėšomis išlaikomų istorikų arba tiesiog atvirų propagandistų akiraty.

Putinui suformavus valdžios vertikalę, deklaruojamai imperinei didybei

nepatogius faktus pradėta interpretuoti labai savotiškai. Šios interpretacijos, siekiant įsiteikti vadovybei, kartais įgydavo visiškai groteskiškas formas.

2011 m. istorijos mokslų daktaras Vladimiras Medinskis savo knygoje „Karas. SSRS mitai. 1939–1945“ pareiškė, kad parado Breste „tiesiog nebuvo“; šis „populiarus istorinis mitas“ atsirado „dėl meistriško kino montažo“. Vaizdo medžiagą V. Medinskis netgi sugeba palyginti su amerikiečių vaizdo įrašais, padarytais Mėnulyje – tuo nejučiomis nustumdams save į konspirologines paraštes...

Po metų jis papildė savo versiją, viename interviu pavadindamas Bresto parodą „fantasmagorišku melu, prasimanymu ir to meto fotošopu“.

Šios ir kitos pastangos neliko nepastebėtos. Vėliau, jau tapęs rusijos federacijos kultūros ministru, V. Medinskis pareiškė, kad paradas gal ir buvo, bet ne bendras: vokiečiai išėjo, sovietai įėjo.

Tik šiam teiginiui prieštarauja du vadai ant vienos pakylų, du orkestrai, kadrai, kuriuose aiškiai matyti ne tik šalia stovinti vokiečių ir sovietų technika, bet ir tarpusavyje bendraujantys kariai.

Tarkime, sovietų ir rusų istorikas Olegas Višliovas taip pat tvirtina, kad Bresto perdavimo procedūra nebuvo paradas. Kodėl? Nes ji, jo teigimu, „neatitiko 1938 m. raudonosios armijos rikiuotės statuto“.

Matyt tam, kad visiškai atitiktų savo statutą reikalavimus, 2022 m. Kyjivą puolusios rusų pajėgos jau kartu vežėsi ir paradines uniformas – deja, nutiko priešingas nei Breste atvejis: paradinių uniformų buvo, parado – ne...

Bresto paradas nebuvo vienintelis nacių ir sovietų pergalę įprasminantis renginys. Panašūs paradai surengti kituose miesteliuose, o kai kur buvo statomos „draugystės arkos“ su bendra simbolika.

Dar viena mėgėjiškai užfiksuota „draugystės arka“.

Beje, senesnės, dar sovietinės kartos istorikas O. Višlioovas, kuris pristatomas kaip „sovietų ir vokiečių tarpusavio santykių specialistas“, savo tyrinėjimuose arba pats apsigauja, arba bando apgauti kitus, tvirtindamas, kad „žygiuojant sovietų daliniams, nė vieno vokiečių kareivio ir karininko Bresto gatvėse jau nebebuvo“. Tokią siaurą sritį tyrinėjančiam mokslininkui tai nedaro garbės...

Panašios „formalistinės“ nuomonės įsikibęs net toks propagandinės istorijos žanro klasikas kaip Aleksandras Diukovas, daugelyje Šengeno erdvės šalių laikomas *persona non grata*: „Bendro parado ta prasme, kokią suteikia šiai sąvokai kariniai statutai, Breste nebuvo. Buvo iškilmingas vokiečių pajėgų išvedimas iš Bresto ir miesto perdavimas sovietų pajėgoms“.

Čia į galvą ateina sena istorinė analogija. Kai Lietuvos didysis kunigaikštis ir Lenkijos karalius Aleksandras Jogailaitis vedė Maskvos kunigaikštę Eleną, iš anksto buvo sukurtas ir suderintas ypatingas vestuvių ceremonias, kuriame jaunavedžius turėjo

tuokti tiek katalikų, tiek stačiatikių dvasininkai – kad, ginkdie, nebūtų pažeista nė vienos pusės įsitikinimų laisvė ir kiekvienos konfesijos liturgija. Kyla klausimas: prieš kiek laiko ir kokių lygiu turėjo būti suderinti nacių ir sovietų „draugystės paradai“, kad tenkintų abiejų šalių karinių statutų reikalavimus?

Bet ar šio renginio organizatorių tikslas buvo derinti ceremonijų atitikimus? Aplinkybių verčiami dviejų valstybių atstovai praktiškai dar nuo mūšio neatvėsusioje aplinkoje tiesiog sutarė dėl okupuotos teritorijos priėmimo ir perdavimo, laikydamiesi tam tikrų kariško mandagumo taisyklių. Ar pavadintum tai paradu, ar iškilmingu maršu, ar dar kaip nors – šie lingvistiniai burtažodžių žaidimai iš esmės nieko nekeičia.

Priešingai – tokie išsisukinėjimai primena nelabai protingo recidyvisto pasiteisinimą, siekiant suminkštinti prisiekusiųjų širdis: „Aš gerai nepamenu, ar su draugu pavogėme arklą, bet į smulkę to atšvęsti tikrai kartu nėjome...“

„Ginklo broliai“

Tačiau kodėl pastaruoju metu taip aršiai mėginama prastumti versijas apie tai, kad „parado nebuvo, o jeigu buvo – tai jis ne paradas“?

Viskas gana paprasta. Pagrindinė priežastis, sukėlusį įvykių grandinę, kuri atvedė ir prie Bresto parado, – sovietų ir nacių bendradarbiavimas, trukęs iki pat 1941 m. birželio 22 d., kai A. Hitleris suskubo užpulti SSRS, kol ši nespėjo užpulti jo.

Daug kam atrodo, kad nacizmas ir komunizmas – tai dvi visiškai priešingos ideologijos. Iš tikrųjų po viešu vieni kitų smerkimu slypėjo visiškai neviešinami bendradarbiavimo klodai.

Prie Kazanės, dar iki sudarant Molotovo-Ribbentropo paktą, veikė poligonas, kuriame mokėsi būsimieji H. Guderiano tankų asai. Prie Lipecko treniravosi vokiečių lakūnai. Taip vokiečiai apėjo Versalio sutarties draudimus, o sovietai sėmėsi naudingų žinių.

1939 m. Molotovas, kalbėdamas penktojoje neeilinėje SSRS Aukščiausiosios Tarybos sesijoje, pasiuntė aiškią žinią Vakarams: „Hitlerizmo ideologiją, kaip ir bet kurią kitą ideologinę sistemą, galima pripažinti arba neigti, tai – politinių pažiūrų reikalas. Bet kariauti prieš hitlerizmą dangstantis klaidinga „kovos už demokratiją“ vėliava – ne tik beprasmė, bet ir nusikalstama.“

Tai buvo tiesioginis moralinis palaišymas, apie kurį dabar stengiamasi nutylėti.

Bet sovietai teikė vokiečiams ir tiesioginę karinę paramą. Minima, kad jau pirmą karo dieną jie leido *Luftwaffe* naudotis Minsko radijo stotimi kaip radijo švyturiu, pagal kurį orientavosi vokiečių bombonešiai. Tad ant „neutralių“ sovietų sąžinės gula ir dalis kaltės dėl aukų oro antskrydžių metu.

Sausas faktas yra tas, kad būtent rugsėjo 17 d. SSRS įsitraukė į II pasaulinį karą kaip nacistinės Vokietijos sąjungininkė. O po Lenkijos pasidavimo sovietai pasveikino nacius su „pergale, sutvirtinta krauju“.

SSRS rėmė A. Hitlerį karui reikalingomis žaliavomis ir tą tęsė net po Lenkijos okupacijos. Tai reiškia, kad iki pat operacijos „*Barbarossa*“ pradžios

Vokietija vykdė karo veiksmus prieš Vakarų Europos šalis, užsitikrinusi saugų užnugarį ir materialinę SSRS paramą.

Oficialus parado Breste pripažinimas būtų konkretus patvirtinimas, kad ne vien A. Hitleris pradėjo II pasaulinį karą. Tikėtina, kad neužsitikrinęs sovietų paramos, jis nebūtų drįsęs pradėti invazijos. Kita vertus, net vokiečių užpulta Lenkija gynėsi ir turėjo šansų atsilaikyti – ypač jei būtų išsilaikiusi ilgiau, o Prancūzija per tą laiką būtų spėjusi atlikti mobilizaciją.

Čia svarbi ir pačių lenkų nuomonė. „Sakoma, kad daugiausia kančių Lenkijai atnešė vokiečiai. Bet viskas ne taip paprasta“, – teigia istorikas Zbigniewas Woźnica. Jis bando pažvelgti į to meto tragediją amžininkų akimis. Pasirinkus tokį vertinimo tašką, lenkams tuo metu baisiausi priešininku turėjo atrodyti ne Vokietija, o rusija. Caro priespauda, sukilimų numalšinimai, tremtys – visa tai atgimė lenkų istorinėje atmintyje po 1939 m. rugsėjo 17 dienos.

Greitai lenkai pamatė, kad vokiečiai – tai mirtina grėsmė. Tačiau, kaip primena istorikas, nacistinis režimas

žlugo, o Stalino palikimas atsliepią ir šiandien...

Vinis rašisto bate

Vokietija aiškiai pripažino savo istorines kaltes. Buvo atsiprašyta ir lenkų. 1970 m. tuometinis Vokietijos Federacinės Respublikos kancleris Willy Brandtas priklausė Varšuvoje prie nacizmo aukų memorialo. Tuo pat metu skaudūs, bet nepatogūs klausimai apie SSRS ir rusijos Lenkijai padarytas skriaudas ilgą laiką buvo nutylimi. Vienintelė akimirsnė trukusi prošvaistė – lyg ir pripažinimas, jog Katynėje lenkus šaudė sovietai, ir dalyvavimas šios tragedijos 70-mečio gedulo renginiuose.

Bet greitai visa tai buvo nubraukta. Tai, ką lenkai laiko durklo dūriu į nugarą, rusijoje oficialiai tebevadinama „Lenkijos kampanija“, tačiau šis pavadinimas, regis, jau vėl keičiamas į agresyvų „išlaisvinimo žygį“ – lygiai tokį patį, koks buvo stalinizmo laikais. Ši konstrukcija visiškai atitinka maskvos planus Ukrainos ir NATO rytinio flango atžvilgiu.

Net Molotovo–Ribbentropo pak-

tas interneto svetainėje *history.ru* pateisinamas teiginiu, kad „Didžioji Britanija ir Prancūzija nenorėjo priimti SSRS pasiūlytos Europos kolektyvinio saugumo sistemos“, o pats Putinas pareiškė, jog Lenkija pati privertė Vokietiją pradėti puolimą.

Taip rusijoje buvo sukurtas „pergalės prieš nacizmą“ kultas – ne tik turintis ideologinį pagrindą, bet ir pasižymintis savotiškomis apeigomis. Štai šturmuojami faneriniai reichstagai, o istoriniai rekonstruktoriai, vaidinantys nacius, teatralizuoto renginio metu „sušaudė“ dryžuotais chalatais aprengtus „sovietinius belaisvius“. Jau net darželinukai fotosesijoms aprengiami kažkuo, kas turėtų priminti „karių išvadautojų“ uniformas.

Nenuostabu, kad šiame fone absoliuti „rusų pasaulio“ dauguma išvis nežino, kada iš tikrųjų prasidėjo II pasaulinis karas ir kad jį SSRS pradėjo išvien su naciais. Kai kurie rusai iš tikrųjų yra įtikinti, kad karą laimėjo ne antihitlerinė koalicija, o jie vieni, ir taip „išvadavo visą pasaulį nuo fašizmo“.

Todėl toks istorinis faktas kaip 1939 m. rugsėjo 22 d. paradas Breste – tai lyg durianti vinis kerziniame „nugalėtojo“ bate. Lyg ir nematoma, bet aštri... ■

Kodėl rusijoje slepiami 1939 m. įvykiai? Nes faktas, kad ir sovietai sukėlė II pasaulinį karą, griauna visą jų „didžiosios pergalės“ ir „kario išvadautojo“ kultą.

Little-histories.org, facebook.com, wyborcza.pl, normandy1944.info, novayapolsha.org, wikimedia.org, bundesarchiv.de, kompromat1.online, lodz.ipn.gov.pl, tvppolonia.com, ru.krymr.com nuotr.

PLK. ALEKSIEJUS GAIŽEVSKIS

**KARIUOMENĖ PATI
NESIRENKA, KAS
IR KOKS BUS JOS
PRIEŠININKAS.
JI GALI PASIRINKTI
TIK TAI, KAIP
TINKAMAI BUS
PASIRENGUSI SU
JUO KOVOTI.**

Nuolatinė priešininko adaptacija – ką ji reiškia mūsų kariniam rengimui? Viena pavojingiausių klaidų karinio planavimo ir pasirengimo metodikoje yra priešininko nuvertinimas. Vadovaudamiesi rusijos karo prieš Ukrainą pamokomis, galime konstatuoti, kad priešininkas gali būti prasčiau aprūpintas, patirti didelių nuostolių, turėti valdymo bei vadovavimo problemų, stokoti kvalifikuoto personalo ar taikyti metodus, kuriuos Vakarų karinė kultūra vertina kaip neefektyvius ar net primityvius.

**BES
PRIEŠININ**

A dramatic photograph of a missile launch. A missile is seen ascending from a dark, low-profile vehicle in a grassy field. The launch is accompanied by a large, bright orange and yellow flame and a thick plume of white smoke. The sky is a hazy, dark blue-grey, suggesting dusk or dawn. The overall mood is intense and powerful.

IMOKANTIS NKAS

Tačiau nė viena iš šių aplinkybių savaime nereiškia, kad priešininkas nesugeba mokytis, prisitaikyti ir transformuoti savo veiksmų pagal įgytą patirtį, paversdamas ją efektyvesniais kovos būdais mūšio lauke.

Rusijos privačios karinės kompanijos „Wagner“ (PKK „Wagner“) patirtis kare prieš Ukrainą yra reikšminga būtent šiuo požiūriu. Ji neturėtų būti nei romantizuojama, nei mistifikuojama, nei vertinama kaip sektinas modelis. Tačiau ją ignoruoti taip pat būtų klaida. Jungtinių Amerikos Valstijų (JAV) kariuomenės Užsienio karinių tyrimų biuro (angl. *Foreign Military Studies Office, FMSO*) parengta analizė „*The Composition and Tactics of Wagner Assault Detachments*“ rodo, jog „Wagner“ šturmo elementų organizavimas ir jų veikimo būdai buvo gana sistemiški, kad būtų verti atskiro tyrimo ir gilesnės analizės. Dar svarbesnė yra JAV kariuomenės analizė „*russian Assault Groups' Evolution in Ukraine*“, kurioje pažymima, kad dalis PKK „Wagner“ taktinių pamokų buvo perimtos ir pritaikytos reguliariuosiose

rusijos sausumos pajėgose. Tai – esminė aplinkybė, rodanti priešininko potencialą mokytis ir kartu būtinybę žinoti, su kuo teks kariauti.

Šiame kontekste nepakanka tiesiog žinoti, kaip kariauja ar kariavo PKK „Wagner“. Turime analizuoti rusijos karinės sistemos adaptaciją – ką ji išmoko, perėmė ar pakeitė – ir įvertinti to pasekmes mūsų pasirengimui.

Priešininkui pažinti ir analizuoti pasitelkiame šešias iš aštuonių tarpusavyje susijusių kovos funkcijų (angl. *Warfighting Functions*): vadovavimą ir valdymą (angl. *Command and Control*), judėjimą ir manevrą (angl. *Movement and Maneuver*), žvalgybą (angl. *Intelligence*), paramą ugnimi (angl. *Fires*), kovinį aprūpinimą (angl. *Sustainment*) bei apsaugą (angl. *Protection*).

Tačiau šios funkcijos neturi būti suvokiamos kaip šeši atskiri „stalčiai“. Mūšio lauke jos veikia kaip viena darni sistema. Svarbu išlaikyti nuoseklų suvokimą – nuo to, kaip priešininkas supranta situaciją ir priima sprendimus, iki to, kaip jis juda, sukuria

poveikį, išlaiko savo kovinę galią ir saugo pajėgumą tęsti kovą. Pagrindinė mintis yra paprasta: priešininko taktiką būtina žinoti ne tam, kad ją kopijuotume, bet tam, kad suprastume jo veikimo logiką, atpažintume pokyčius ir savo padalinius rengtume kovai su mąstančiu, prisitaikančiu ir besimokančiu priešininku.

Ne reputacija, o gebėjimas prisitaikyti

Priešininko nuvertinimą dažniausiai lemia ne informacijos trūkumas, bet neteisinga jos interpretacija. Matydami didelius priešininko nuostolius, galime klaidingai daryti išvadą, kad jo taktika yra neveiksminga. Analizuodami jo naudojamą centralizuotą vadovavimą rizikuojame nuspręsti, kad ši organizacija negeba prisitaikyti prie kintančių mūšio sąlygų. Akcentuodami nevienodai parengtą personalą dažnai imame manyti, kad ir visas karinis vienetas yra neprofesionalus. Galiausiai,

vertindami ankstesnes priešininko nesėkmes, darome prielaidą, kad jis jas kartos vėl ir vėl. Karas tokių subjektyvių interpretacijų gali ir neatleisti...

PKK „Wagner“ pavyzdys reikšmingas ne todėl, kad ši organizacija būtų sukūrusi universalią ar nepralenkiamą kovos sistemą. Priešingai – jos veikla pasižymėjo dideliais nuostoliais, itin prieštariniais personalo naudojimo būdais ir rimtais politiniais bei teisiniais klausimais. Tačiau kariniu požiūriu svarbu tai, kad kovinė patirtis buvo analizuojama, daromos išvados, o dalis praktikos vėliau pritaikyta kitose rusijos pajėgų struktūrose. Šis procesas ir yra svarbiausia pamoka. Turime suvokti, kad organizacija gali išnykti, jos padalinių pavadinimai gali pasikeisti, struktūra gali būti reorganizuota, tačiau mūšio lauke išmoktos pamokos išlieka ir yra perduodamos

kitoms organizacijoms. Platesniam PKK „Wagner“ vaidmens rusijos galios projekcijoje kontekstui pažinti taip pat naudinga Seano McFate'o apžvalga.

NATO gynybos švietimo stiprinimo programos (angl. *Defence Education Enhancement Programme, DEEP*) analizėje PKK „Wagner“ vertinama platesniame rusijos karinės galios panaudojimo kontekste. Joje atkreipiamas dėmesys, kad po Jevgenijaus Prigožino žūties ankstesnė „Wagner“ organizacinė forma pasikeitė, tačiau rusijos valstybės naudojami privačių ar pusiau valstybinių karinių struktūrų modeliai neišnyko. Iš to kyla logiška išvada, kad mūsų žvalgyba ir padalinių karinis rengimas negali būti orientuoti tik į pačios organizacijos pavadinimą – turime analizuoti jos veikimo būdą.

Efektyvus vadovavimas ir sprendimų priėmimas

Kiekvienas manevras, kiekvienas paramos ugnimi poveikis ir kiekvienas pajėgų aprūpinimo veiksmas pirmiausia yra sprendimo rezultatas. Todėl priešininko analizę logiška pradėti nuo vadovavimo ir valdymo.

Vertinant rusijos pajėgas, dažnai akcentuojamas centralizuotas vadovavimo pobūdis, nevienodas jaunesniųjų vadų savarankiškumas, organizaciniai konfliktai ar politinė įtaka kariniams sprendimams. Tačiau vien konstatuoti šiuos trūkumus nepakanka. Profesionaliam kariui svarbesnis yra kitas klausimas: ar tokia sistema, nepaisant savo trūkumų, sugeba perduoti ir

institucionalizuoti mūšio lauke išmoktas pamokas? PKK „Wagner“ ir vėlesnė rusijos šturmo grupių raida rodo, kad tam tikrais atvejais atsakymas yra teigiamas. Tai reiškia, kad priešininko vadovavimo sistemą reikia vertinti

ne vien pagal tai, ar ji atitinka mūsų supratimą apie gerą vadovavimą, – būtina vertinti jos faktinį gebėjimą užtikrinti karinį rezultatą.

Christopherio Spearino analizėje PKK „Wagner“ apibūdinama kaip

struktūra, glaudžiai susijusi su rusijos valstybės interesais ir naudojusi rusijos karinius išteklius, infrastruktūrą bei platformas. Tai – svarbus pavyzdys, rodantis, kad formalios organizacinės ribos gali klaidinti. Žvelgiant tik į organizacinę schemą galima nepastebėti realių vadovavimo, aprūpinimo ir paramos ryšių.

Iš to karinio rengimo srityje kylanti praktinė išvada yra aiški: vadai turi būti rengiami ne tam, kad tiksliai atpažintų iš anksto žinomą priešininko struktūrą, o tam, kad gebėtų identifikuoti jos pokyčius.

Tikrasis rengimo tikslas turi būti atsakymas į klausimą, ar vadas geba priimti sprendimą tada, kai jo pirminė prielaida apie priešininką nepasitvirtina. Tai ypač svarbu jaunesniųjų vadų rengimui.

Šiuo požiūriu vadovavimas ir valdymas tampa pirmąja jungtimi su kita kovos funkcija – judėjimu ir manevru. Sprendimas įgauna karinę vertę tik tada, kai jis paverčiamas veiksmu.

Svarbiausia perprasti priešininko ketinimą

Analizuojant PKK „Wagner“ patirtį lengva susitelkti į atskirų šturmo grupių dydį, sudėtį ar jų taktikos seką. Tačiau kariniu požiūriu vertingesnė platesnė išvada – kaip priešininkas adaptavo manevro organizavimą prie konkrečių mūšio sąlygų. *FMSO* publikacijoje analizuojama „Wagner“ šturmo grupių struktūra ir jų sąveika su paramos pajėgumais. Vėlesnėje rusijos šturmo grupių evoliucijos analizėje jau fiksuojamas platesnis taktinių pamokų perkėlimas į mūšio lauko praktiką.

Tai reiškia, kad analizuojant priešininko taktiką pavojinga pernelyg prisirišti prie vienos organizacinės schemos. Kare struktūros keičiasi todėl, kad keičiasi mūšio aplinka, priešininkas, jo turimos priemonės, nuostoliai, užduotys bei mūšio lauko skaidrumas. Todėl neturėtų būti svarbu, kokio dydžio yra priešininko šturmo grupė. Reikia suvokti, kokį tikslą ji turi.

Tai turi tiesioginę įtaką mūsų padalinių rengimui. Karys ir jaunesnysis vadas turi gebėti atskirti matomą priešininko veiksmą nuo tikrojo jo ketinimo. Tai, ką padalinys mato savo stebėjimo sektoriuje, nebūtinai yra pagrindinės priešininko pajėgos ar jų manevras. Maža priešininko grupė nebūtinai reiškia mažą grėsmę. Lokali veikla nebūtinai reiškia lokalų tikslą. Laikinas priešininko pasyvumas nebūtinai reiškia, kad jis prarado iniciatyvą. Būtent todėl judėjimo ir manevro negali būti mokoma atskirai nuo priešininko žvalgybos ir paramos ugnimi priemonių.

Jeigu pratybose padalinys gali judėti taip, tarsi priešininkas jo nestebėtų, gauname klaidingą rengimo rezultatą. Jei kariai įpranta, kad priešininkas atsiranda tik tada, kai scenarijuje paskelbiamas kontaktas, jie mokosi poligono, o ne mūšio lauko logikos. Todėl manevro mokymas turi ugdyti ne tik fizinį gebėjimą judėti, bet ir situacijos suvokimą. Todėl verta įsiminti: kiekvienas judėjimas turi tikslą, kiekvienas sustojimas – pasekmes, kiekviena pozicija gali būti stebima,

o kiekvienas pasikartojantis veiklos šablonas – atpažintas.

Čia judėjimo ir manevro funkcija natūraliai pereina į žvalgybą, nes sprendimas, kur ir kaip judėti, priklauso nuo to, ką žinome apie priešininką ir kiek mūsų žinojimas atitinka tikrovę.

Pirmasis priešininkas – mūsų pačių prielaidos

Viena svarbiausių *DEEP* analizėje aptariamų problemų yra vadinamasis veidrodinis mąstymas (angl. *Mirror-ring*) – polinkis priešininką vertinti pagal savo pačių mąstymo modelį. Tai – viena pavojingiausių žvalgybinių klaidų. Imame manyti, kad priešas tam tikro veiksmo nedarys todėl, kad mes jo nedarytume. Manome, kad tam tikri nuostoliai jam bus nepriimtini todėl, kad jie būtų nepriimtini mums, kad jis tam tikru būdu vertins laiką, teritoriją, personalą ar techniką todėl, kad taip juos vertiname mes. Tačiau profesionali priešininko analizė turi prasidėti nuo esminio principo: priešininką

būtina suprasti pagal jo logiką, o ne pagal mūsų lūkesčius.

PKK „Wagner“ atvejis tai parodo ypač ryškiai. Ch. Spearino analizėje organizacija vertinama ne vien kaip mūsų lauko vienetas, bet ir kaip platesnis rusijos politinės ir karinės įtakos instrumentas, ypač Afrikoje, kur jos funkcijos apėmė mokymą, režimų apsaugą, kovinę paramą ir sąsajas su ekonominiais interesais. Šiuo aspektu žvalgybinis vertinimas negali apsiriboti klausimu, kur yra priešininkas. Būtina suprasti, kodėl jis ten yra, kokio tikslo siekia, ką laiko vertingu taikiniu ar atakos objektu, ką gali paaugoti, siekdamas savo tikslų, kokie ištekliai

jam yra svarbiausi, kokias reakcijas jis tikisi išprovokuoti.

Šiame kontekste T2COM G2 svetainėje skelbiama publikacija „How Russia Fights“ (2025 m.) reikšminga todėl, kad rusijos veikimas joje vertinamas kaip platesnė kovos sistema – ne vien kaip atskiros ginklų sistemos ar kariniai vienetai. Tą patį sisteminių požiūrį papildė vėlesnė T2COM G2 analizė „How Russia Fights in Large-Scale Combat Operations“. Tai labai svarbi metodinė gairė mūsų pačių rengimui, kadangi potencialaus priešininko pažinimas negali būti vien žvalgybos skyriaus kompetencija.

Karinio rengimo konstanta – kiekvie-

nas karys yra stebėtojas. Tačiau stebėti ir matyti nėra tas pats. Matymas yra biologinė funkcija, o stebėjimas – karinis gebėjimas, išugdomas per karinį rengimą. Karys turi būti mokomas pastebėti pokytį, atskirti neįprastą reiškinį nuo kasdienio, tiksliai perduoti informaciją ir nesumaišyti fakto su interpretacija. „Matau judėjimą“ – faktas. „Priešininkas pradėjo puolimą“ – jau vertinimas. Kuo žemesnio lygmens karys išmoksta šiuos dalykus atskirti, tuo geresnė tampa viso padalinio situacijos suvokimo kokybė.

Būrio ir kuopos lygmeniu šie atskiri pastebėjimai turi būti sujungiami į bendrą priešininko veikimo vaizdą. Bataliono ir aukštesnio lygmens štabe svarbiausia tampa ne surinkti kuo daugiau informacijos, bet aiškiai atskirti, ką žinome, ką vertiname kaip tikėtiną ir ko nežinome, taip pat – kokia nauja informacija priverstų pakeisti esamą vertinimą. Šis paskutinis aspektas yra ypač svarbus.

Štabas, kuris renka informaciją tik tam, kad patvirtintų jau priimtą sprendimą, ilgainiui pradeda kovoti ne su priešininku, bet su savo paties sukurtu jo atvaizdu. Ir būtent šioje vietoje žvalgyba susijungia su parama ugnimi. Mūsų lauke informacija tampa vertinga tik tada, kai ji leidžia priimti sprendimą ir daryti poveikį.

Poveikio sistema – efektyvesnė už patį ginklą

Vertinant priešininko ugnies galią, lengviausia skaičiuoti vamzdžius, sistemas, raketų skrydžio nuotolį ar amuniciją. Tačiau vien techninių duomenų žinojimas nepaaiškina, kaip priešininkas savo ugnies priemonės paverčia koviniu rezultatu. FMSO PKK „Wagner“ šturmo elementų analizė reikšminga ir tuo, kad manevriniai elementai vertinami kartu su paramos pajėgumais. Tai leidžia daryti platesnę išvadą: pėstininkų veiksmas nėra savarankiškas reiškinys. Jo efektyvumas priklauso nuo to, kaip jis įtraukiamas į bendrą aptikimo, sprendimo, poveikio ir vertinimo ciklą.

Todėl paramos ugnimi analizėje

svarbiausia ne vien tai, kuo priešininkas gali šaudyti, bet ir tai, kaip jis suranda taikinį, kaip greitai perduoda informaciją, kas priima sprendimą, kaip informacija paverčiama poveikiu, kaip vertinamas rezultatas ir kaip tuomet koreguojamas kitas veiksmas. Būtent čia priešininko pažinimas tampa tiesiogiai susijęs su mūsų pačių išgyvenamumu.

Jeigu padalinys rengiamas taip, tarsi jo judėjimas, ryšiai, pozicijos ir veiklos šablonai nekurtų priešininkui informacijos, toks rengimas neatitiks realios kovos aplinkos. Todėl individualus pėstininkas neprivalo tapti priešininko techninių jutiklių ekspertu, tačiau jis privalo suprasti esminį principą, kad šiuolaikiniame mūšio lauke būti aptiktam gali reikšti tapti visos priešininko poveikio sistemos objektu. Iš to kyla drausmės svarba – judėjimo, ryšio, informacinė bei pozicijų naudojimo drausmių ir įpročių kontrolė.

Jaunesnysis vadas turi būti mokomas ne vien atlikti užduotį, bet ir nuolat vertinti, kokį poveikį jo vieneto veikla daro priešininkui. Kuopos valdymo elementai bei bataliono štabai turi suvokti, kad manevras, žvalgyba, parama ugnimi ir apsauga nėra skirtingų vienetų atskiros veiklos – tai viena sprendimų sistema. „How russia Fights“ vertė kaip tik ir yra platesnis rusijos karinės sistemos nagrinėjimas,

padedantis atskirus pajėgumus vertinti bendrame kontekste. Tačiau net ir geriausia ugnies sistema praranda vertę, jeigu jos neįmanoma išlaikyti. Todėl nuo poveikio natūraliai pereiname prie kitos, dažnai mažiau matomos, bet lemtingos funkcijos – kovinio aprūpinimo.

Logistika: laimi ne tas, kuris pradeda, o tas, kuris tęsia

Karo metu beveik visada daugiau dėmesio sulaukia tai, kas yra labiau matoma bei sukuria didžiausią efektą mūšio lauke: manevras, parama ugnimi, bepiločiai orlaiviai ar šarvuotoji technika. Tačiau už kiekvieno veikiančio vieneto slypi sistema, kuri jį maitina, papildo, remontuoja, gydo, perdislokuoja ir sudaro sąlygas tęsti kovą. Todėl logistinis aprūpinimas nėra vien tik administracinė mūšio įgalinimo dalis – tai pati kovos sąlyga.

„How russia Fights“ logistines ir aprūpinimo struktūras vertina kaip integralią rusijos pajėgų veikimo sistemos dalį. PKK „Wagner“ patirtis čia suteikia papildomą perspektyvą. Ch. Spearinas atkreipia dėmesį, kad grupė visada naudojosi rusijos karine infrastruktūra ir valstybiniais pajėgumais. Tai reiškia, kad priešininko

galimybių negalima vertinti tik pagal tai, ką konkretus vienetas formaliai turi savo etatinėje struktūroje. Šioje vietoje svarbu suprasti, prie kokios sistemos jis turi prieigą.

Šis klausimas galioja ir mums. Vienetas popieriuje gali turėti tam tikrą pajėgumą, bet realus jo kovinis veiksmingumas priklauso nuo to, ar turimi ištekliai pasiekia karius tinkamu metu. Taikos meto rengime pavojinga sukurti sąlygas, kuriose aprūpinama visada idealiai. Jeigu maistas atvyksta laiku, transportas prieinamas, techninis aptarnavimas niekada nevėluoja, ryšio priemonės visuomet veikia, o personalo nuovargis neturi įtakos sprendimams, vienetas treniruojasi ne karui. Jis treniruojasi idealiai administruojamai pratybų dienai.

Vadas turi mokėti vertinti ne vien tai, ką jo vienetas gali padaryti dabar. Jis turi suprasti, ką vienetas galės padaryti po tolesnės užduoties, ką – po kelių parų, kokios funkcijos pradeda degraduoti pirmiausia ir ką būtina išsaugoti, kad būtų galima tęsti kovą. Tai svarbu ir vertinant priešininką, kadangi jo dideli nuostoliai nebūtinai reiškia, kad jis artėja prie galutinio pralaimėjimo. Vadinasi, svarbu suprasti jo gebėjimą atkurti personalą, papildyti priemones, pakeisti organizacinę struktūrą ir suformuoti naują kovinį vienetą.

PKK „Wagner“ ir vėlesnė rusijos šturmo grupių evoliucija mums labai aiškiai primena, kad nuostoliai ir organizacinė adaptacija egzistuoja vienu metu. Padalinys gali patirti didelių nuostolių ir vis tiek perimti pamokas, kurios būsimą padalinį padaro dar pavojingesnį už tą, kuris buvo sunaikintas. Todėl logistinis aprūpinimas turi būti vertinamas kartu su paskutine kovos funkcija – apsauga. Mat išlaikyti pajėgas reiškia ne tik jas aprūpinti – tai reiškia neleisti priešininkui jų sunaikinti arba paralyžuoti.

Apsaugos esmė – išsaugoti viso vieneto gebėjimą veikti

Apsauga dažnai suvokiama gana siauru aspektu – kaip šarvai, priedanga, maskuotė ar fizinė apsauga nuo priešininko poveikio. Tačiau platesne prasme apsaugos funkcija reiškia kovinės galios išsaugojimą.

Ši funkcija apima žmones, vadovavimo ir valdymo sistemą, ryšius, informaciją, logistiką, įgalinančius

pajėgumus, taip pat – karių moralinį atsparumą bei gebėjimą tęsti veiksmus po patirto smūgio.

Šiuo požiūriu NATO *DEEP* analizė svarbi dar ir todėl, kad rusijos karinis veikimas nagrinėjamas ne tik fizinio mūšio kontekste, bet ir platesnėje informacinėje, hibridinėje, psichologinėje bei psichofiziologinėje aplinkoje. Tai ypač svarbu šiuolaikiniam kariui. Kiek-

vienas pėstininkas turi suprasti, kad jo išlikimą lemia ne vien individualios apsaugos priemonės, bet ir drausmė, gebėjimas stebėti, neatskleisti nereikalingų požymių, laikytis informacinės drausmės ir vykdyti užduotį net tada, kai sutrinka įprastos mūšio sąlygos. Ne mažiau svarbu išlikti veiksmingam jaučiant nuovargį, patiriant spaudimą ir mūšio neapibrėžtumą.

Tačiau vien individualaus kario atsparumas – tik viena sistemos dalis. Padalinys turi būti organizuotas taip, kad vieno žmogaus, vienos ryšio priemonės, vieno vadovavimo elemento ar vieno logistinio mazgo praradimas nesukeltų visos sistemos paralyžiaus. Todėl apsauga yra tiesiogiai susijusi su vadovavimu ir valdymu.

Jeigu pavaldiniai nesupranta aukštesniojo vado ketinimo, ryšio sutrikimas tampa ne technine, o vadovavimo katastrofa. Jeigu visa svarbi informacija sutelkta viename elemente, jo praradimas tampa organizacine

katastrofa. Jeigu žmonės nežino gretimų padalinių funkcijų, personalo nuostoliai labai greitai tampa kovinio veiksmingumo praradimu.

Štai kodėl šešios kovos funkcijos turi būti suvokiamos kaip viena sistema: **vadovavimas** sukuria sprendimą, **žvalgyba** suteikia jam pagrindą, **judėjimas ir manevras** paverčia sprendimą veiksmu, **parama ugnimi** sukuria reikalingą poveikį, **logistinis aprūpinimas** leidžia visa tai tęsti, o **apsauga** leidžia sistemai išlikti gyvai tiek fiziškai, tiek organizaciškai. Jeigu viena grandis neveikia, pradeda silpnėti visa sistema.

Tikroji pamoka: nuo patirties prie pokyčio

Būtent čia galima sugrįžti prie esminės šio straipsnio dalies – ko iš tiesų turėtume pasimokyti iš PKK „Wagner“? Tikrai ne atskirų istorinių veiksmų, ne konkretaus šturmo modelio, ne konkrečios organizacinės struktūros – svarbiausia pamoka yra pats adaptacijos procesas.

FMSO analizuoja PKK „Wagner“ šturmo junginių organizaciją ir taktiką. Vėlesnė JAV kariuomenės analizė jau

fiksuoja rusijos reguliariųjų šturmo grupių evoliuciją ir „Wagner“ taktinių pamokų perėmimą. NATO DEEP analizėje matomas dar vėlesnis etapas – organizacinė „Wagner“ forma pasikeitė, tačiau platesnis rusijos karinių struktūrų ir patirties naudojimas tęsiasi. Vadinasi, išryškėjo nuosekli schema: kovinė patirtis–analizė–adaptacija–nauja organizacinė arba taktinė forma.

Tai turi būti ne tik mūsų priešininko analizės modelis – tai turi būti ir mūsų pačių karinio rengimo modelis. Būtent todėl profesionaliosios kariuomenės pranašumas turi būti ne įsitikinimas, kad mūsų doktrina yra geresnė. Pranašumas turi būti mūsų gebėjimas mokytis greičiau.

Išvados pėstininkui: ką keičia ši patirtis

Priešininko taktikos bei veiksmų pažinimas turi prasidėti nuo kiekvieno kario. Šiuolaikinis pėstininkas negali

būti vien tik karys, gedantis valdyti ginklą ir tik akiai vykdamas tiesioginius įsakymus. Jis privalo būti mąstantis kovos sistemos dalyvis, praktiškai taikantis šiame straipsnyje anksčiau aptartus stebėjimo ir informacijos perdavimo įgūdžius ir suprantantis, kad jo elgesys taip pat yra stebimas. Šiuolaikinis karys turi aiškiai suvokti savo vietą padalinio struktūroje ir išlaikyti drausmę net tada, kai situacija neatitinka mokymo scenarijų.

Todėl individualaus kario rengimo sistemoje priešininko pažinimas neturėtų apsiriboti vien tik technikos atpažinimu ar kelių standartinių priešininko veiksmų išmokimu. Reikalinga ugdyti kur kas svarbesnę kario savybę – karinę smalsumą. Karys turi nuolat kelti sau esminius klausimus: ką aš matau, kas pasikeitė, ką iš tikrųjų žinau, o ką tik spėju, ką mano veiksmai gali parodyti priešininkui ir kokią informaciją privalau perduoti savo vadui? Toks pėstininkas yra ne tik kovotojas – jis tampa viso vieneto situacijos suvokimo sistemos dalimi.

Ką tai reiškia skyriaus, būrio ir kuopos rengimui

Jaunesniųjų vadų lygmeniu pagrindiniu rengimo objektu turi tapti ne procedūra, o sprendimų priėmimas. Standartinės veiklos procedūros (SVP – kaip padalinys ar karys turi veikti pasikartojančiose situacijose) arba TTP (angl. *Tactics, Techniques and Procedures* – taktika, technika ir procedūros, t. y. veiksmų atlikimo būdai) yra svarbios planuojant, taupo laiką, mažina koordinavimo poreikį ir sudaro sąlygas kariams veikti vienodai bei suderintai su kitais padaliniais. Tačiau SVP ar TTP neturi tapti dogmomis.

Priešininkas, kuris stebi mūsų veiklą, ilgainiui atpažins pasikartojančius šablonus. Todėl jaunesnysis vadas turi suprasti procedūros tikslą ir, pasikeitus aplinkybėms, gebėti adaptuoti savo veiksmus. Tam reikia tinkamai panaudoti priešiškas pajėgas (PP) treniruojant karius. Priešininkas

pratybose negali egzistuoti vien tam, kad mokomas padalinys jį „nugalėtų“. Jeigu PP elementai negali priimti savo sprendimų, pratybos tik patvirtina mokomo vieneto planą. Jeigu jie negali pasinaudoti klaida, vadas nesimoko už ją atsakyti. Galiausiai, jeigu priešininkas negali keisti savo veiksmų, vadas nesimoko atpažinti adaptacijos. Todėl priešininko pusė turi būti profesionaliai valdoma, turėti savo tikslą ir veikti pagal racionalią kovinę logiką. Tai reikalinga ne tam, kad mechanškai kopijuotų PKK „Wagner“, bet tam, kad mokomas vienetas susidurtų su mąstančiu priešininku.

Ką tai reiškia bataliono ir štabo rengimui

Bataliono lygmeniu atskiros kovos funkcijos galutinai turi susijungti į vieną sistemą. Štabo užduotis nėra vien apdoroti informaciją. Jo užduotis – padėti vadui greičiau už priešininką suprasti situaciją ir priimti geresnį sprendimą. Todėl štabo kokybės negalima vertinti vien pagal dokumentų skaičių ar formalų procesų atlikimą. Svarbiausia – gebėjimas įvertinti ir laiku pateikti informaciją: ar žvalgyba laiku pastebėjo pokytį, ar vadovavimo sistema gebėjo jį suprasti, ar planas

buvo pakeistas, ar manevras, parama ugnimi, logistinis aprūpinimas ir apsauga buvo atitinkamai pritaikyti bei ar vienetas spėjo adaptuotis greičiau už priešininką.

Šioje vietoje ypač svarbi jau aptarta NATO *DEEP* veidrodinio mąstymo problema. Štabas turi sąmoningai kurti kultūrą, kurioje prielaidos yra tikrinamos, o ne ginamos. Profesio-

nalus štabo karininkas visada privalo savęs klausti: kodėl manome, kad priešininkas elgsis būtent taip, kokie faktai tai patvirtina, kokie požymiai parodytų, kad suklydome, ko jis galėjo išmokti iš ankstesnio kontakto su mumis, kokius savo veikimo šablonus mes jam jau atskleidėme? Ir tai nėra abejonė vadovybės sprendimais. Tai – profesionali karinė analizė.

Nuo veiksmų aptarimo iki realaus organizacinio mokymosi

Po kiekvieno karinio rengimo etapo ar pratybų keliame klausimą: ką turime daryti geriau? Kovoiant su besimo-

kančių priešininku šio klausimo nebe-pakanka. Reikia pridėti dar vieną: ką po šio konkretaus kontakto apie mus būtų išmokęs priešininkas? Šis klausimas gali pakeisti visą popratybinės analizės (angl. *After Action Review*, AAR) kokybę. Ar mūsų reakcijos buvo nuspėjamos? Ar kartojome vienodus judėjimo būdus? Ar nuolat naudojo-

me tas pačias vadavietes? Ar mūsų sprendimų ciklas buvo matomas? Ar priešui būtų buvę lengva nustatyti mūsų veiksmų ritmą? Ar po pirmo kontakto pakeitėme savo elgesį? Ar kitą kartą jis galėtų išnaudoti tai, ką tik apie mus sužinojo? Tokia AAR kultūra būtina todėl, kad priešininkas taip pat mokosi.

PKK „Wagner“ ir vėlesnė rusijos šturmo grupių evoliucija rodo, kad mūsų patirtis gali būti perkeliama iš vienos organizacijos į kitą. Todėl mūsų pačių rengimo sistema turi veikti analogiškai – tik greičiau ir kokybiškiau. Pamoka turi pereiti į mokymo programą, mokymo programa – į SVP, SVP – į pratybas, pratybos – į naują vertinimą. Tik tada susikuria uždaras organizacinio mokymosi ciklas.

Pažinti priešininką nereiškia jį kopijuoti

Analizuojant PKK „Wagner“, būtina išlaikyti dar vieną ribą. Studijuoti priešininką nereiškia jį mėgdžioti. Ch. Spearino publikacijoje aptariami ir rimti PKK „Wagner“ veiklos teisiniai bei žmogaus teisių aspektai. Todėl jos veikimo modelio negalima vertinti vien techninio

efektyvumo požiūriu. Profesionalios kariuomenės tikslas nėra tapti panašiai į savo priešininką. Jos tikslas – suprasti, kodėl tam tikras priešininko metodas tam tikromis aplinkybėmis duoda rezultatą, ir parengti savo pajėgas taip, kad šis metodas prieš jas neveiktų. Tai – esminis skirtumas. Priešininką turime pažinti tam, kad jis mūsų nenustebintų, o ne tam, kad perimtume jo organizacinę kultūrą, moralines normas ar politinį veikimo modelį.

Išvados

PKK „Wagner“ patirtis neturėtų būti vertinama kaip atskira egzotiška rusijos karo istorijos dalis – jos reikšmė daug platesnė. Ji rodo, kad net labai prieštaringa, nevienodos kokybės ir didelių nuostolių patirianti karinė organizacija gali perimti taktines pamokas, kurios vėliau patenka į platesnę karinę sistemą. Todėl pirmoji išvada fundamentali: niekada negalima nuvertinti priešininko gebėjimo mokytis. Antra, priešininko pažinimas turi būti grindžiamas ne vien jo struktūros ar

technikos žinojimu – būtina suprasti jo veikimo logiką ir kovos sistemą.

Vadovavimo ir valdymo požiūriu turime suprasti, kaip jis priima sprendimus ir kaip perduoda patirtį. **Judėjimo ir manevro** požiūriu – kokį rezultatą siekia sukurti savo veiksmais, o ne tik kokią organizacinę schemą naudoja. **Žvalgybos** požiūriu – kaip jo mąstymas skiriasi nuo mūsų ir kokios mūsų prielaidos gali būti klaidingos.

Paramos ugnimi požiūriu – kaip jis sujungia aptikimą, sprendimą ir poveikį.

Logistinio aprūpinimo požiūriu – kiek ilgai jis gali tęsti veiksmus ir kaip atkuria patirtus nuostolius. **Apsaugos** požiūriu – kaip saugo savo organizacijos gebėjimą tęsti kovą ir kaip mes turime išlaikyti savąjį.

Trečia, priešininko pažinimas turi prasidėti nuo kiekvieno kario. Karys turi mokėti ne tik vykdyti įsakymus, bet ir stebėti, suprasti, perduoti informaciją ir prisitaikyti. Ketvirta, jaunesniųjų vadų rengimo ašimi turi būti sprendimų priėmimas neapibrėžtumo sąlygomis. Tai – ne procedūros atsisakymas, o gebėjimas suprasti,

kada ji nebeatitinka situacijos. Penkta, rengiant padalinius, PP turi būti reali mokymo priemonė. Priešininkas, kuris negali laimėti, negali efektyviai mūsų mokyti. Šešta, štabai turi būti mokomi ne ginti savo pirminį priešininko vertinimą, bet nuolat tikrinti, ar jis tebėra teisingas. Septinta, pamokų nustatymas – dar ne mokymasis. Mokymasis prasideda tik tada, kai pamoka pakeičia tolesnį rengimo ciklą.

Ir galiausiai svarbiausia – karinio rengimo tikslas neturėtų būti parengti vienetą, kuris puikiai išmoko vieną kovos scenarijų. Tikslas – sukurti padalinius, gebančius stoti į kovą su priešininku, kuris stebi, analizuoja, prisitaiko ir pats siekia pergalės. Pergalė nėra prielaida – ji yra daugybės teisingų sprendimų rezultatas. O pirmasis iš jų priimamas dar prieš mūsų – tada, kai nusprendžiame priešininką ne nuvertinti, o pažinti. Priešą, kurį pažįsti tik paviršutiniškai, gali bandyti įveikti, tačiau priešą, kurį suprantame kaip veikiančią ir besimokančią kovos sistemą, galima sistemingai nugalėti. ■

TĖVYNĖS APSAUGA SEDOS

1944 m. spalio 7 d. prie Sedos į atviras kautynes su raudonąja armija stojo Tėvynės apsaugos rinktinės (TAR) lietuvių savanoriai. Apie TAR ir Sedos kautynes buvo rašyta 2014 m. KARYJE Nr. 10, tačiau per pastarąjį laiką paaiškėjo naujų dokumentų, atsiminimų ir liudijimų, leidžiančių į šios rinktinės istoriją pažvelgti išsamiau. Rengiant šį straipsnį buvo nagrinėjamos

Lietuvos ypatingajame archyve saugomos buvusių TAR karių baudžiamosios ir filtracinės bylos, taip pat Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro (LGGRCT) Pasipriešinimo dalyvių (rezistentų) teisių komisijos archyvo dokumentai bei kiti anksčiau neskelbti šaltiniai. Vertingos medžiagos suteikė Sedos vidurinės mokyklos mokytojų Reginos Montrimienės ir Birutės Žiaugaitės parengtas kraštotyrinis darbas „Sedos kautynės. Kautynių dalyviai ir jų likimai“. Remdamiesi naujai surinkta ir anksčiau neskelbta medžiaga, siekiame papildyti TAR istoriją, atskleisti iki šiol mažiau žinomus jos karių gyvenimo epizodus bei patikslinti jų tarnybos bei likimų aplinkybes.

UJGOS RINKTINĖ IR MŪŠIS

DR. ARŪNAS BUBNYS
DALIUS ŽYGELIS

Vokiečių okupacijos laikotarpiu (1941–1944) patriotinės lietuvių jėgos siekė ne tik atkurti nepriklausomą Lietuvą, bet ir šalies kariuomenę. Lietuvos laikinoji vyriausybė stengėsi suformuoti tokias karines pajėgas bei jų struktūrą, kokia ji buvo iki sovietinės okupacijos pradžios. Tačiau nacistinė Vokietija to neleido – buvo galima formuoti tik savisaugos (policijos) batalionus. Vokietijos kariuomenei 1943 m. pradžioje pralaimėjus prie Stalingrado bei įvykus kariniam persilaužimui Sovietų Sąjungos (SSRS) naudai, lietuviai pajuto artėjančios naujos sovietinės okupacijos grėsmę ir siekė jos išveng-

ti. Jie planavo organizuoti ginkluotą pasipriešinimą ir sustabdyti sovietus prie Lietuvos sienų savo jėgomis. Vokiečiai savo ruožtu taip pat siekė iš vietos gyventojų – lietuvių – formuoti sau pavaldžius karinius junginius kovai prieš raudonąją armiją.

1943 m. lapkričio 23–24 d. Lietuvos generaliniai tarėjai ir Tautos taryba Kaune atmetė Lietuvos ginkluotųjų pajėgų organizavimo SS legiono forma planą ir pasisakė už tautinę Lietuvos kariuomenę pagal gen. Stasio Raštikio pasiūlytus principus. Juos įgyvendinat, 1944 m. vasario 1 d. gen. Povilas Plechavičius buvo paskirtas pradedamos organizuoti Lietuvos vietinės rinktinės (LVR) vadu ir buvo pradėtos formuoti lietuviškos ginkluotosios pajėgos. Suformuota 12 batalionų (po 750 asmenų), kiti daliniai veikė prie komendantūrų – į

rinktinę įstojo apie 20 000 žmonių. 1944 m. gegužę LVR buvo paleista, o daug jos narių represuota, nes rinktinės vadovybė ir batalionai atsisakė pereiti Ostlando SS ir policijos vado F. Jeckelno bei sričių komisarų žinion. Taip pat – kaip bandymas atkurti Lietuvos kariuomenę bei mėginimas išvengti sovietų grėsmės – istoriografijoje vertinamas ir TAR įsteigimas 1944 m. liepą.

TAR formavimas

1944 m. birželio pabaigoje, artėjant frontui iš rytų, vokiečių okupacinė valdžia leido steigti ir veikti lietuvių savigynos būriams prie apskričių komendantūrų. Pagal spaudoje paskelbtą pirmojo generalinio tarėjo gen. Petro Kubiliūno pareiškimą, šie būriai turėjo „kovoti su banditais ir palaikyti tvarką savoje apskrityje“. Raudonajai armijai veržiantis į Lietuvą, lietuvių pagrindžio organizacijų nariai ir šiaip aktyvesni piliečiai turėjo apsispręsti, kaip priešintis besiantinančiai sovietų okupacijai – atvirai stoti į kovą kartu su vokiečių kariuomene ar imtis savarankiškos partizaninės kovos taktikos. Lietuvos laisvės armijos (LLA) štabų nurodymu ginkluoti vyrai turėjo telktis į būrius, išeiti į miškus, ten slapstyti ir, sulaukę naujųjų okupantų, pradėti ginkluotą pasipriešinimą.

SSRS I Pabaltijo fronto kariuomenė (vadas gen. Ivanas Christoforovičius (Ovanesas Chačaturovičius) Bagramianas, g. 1897 m. gruodžio 2 d.) 1944 m. liepos 4 d. peržengė šiaurės rytinę Lietuvos sieną. Pietinėje Lietuvos dalyje į šalį, išstumdama vokiečių

kariuomenę, veržėsi gen. Ivano Černiachovskio vadovaujama III Baltarusijos fronto kariuomenė. Iki 1944 m. rugpjūčio vidurio buvo užimti Vilnius, Kaunas, Utena, Šiauliai, kiti Lietuvos miestai ir vietovės. Iki rugpjūčio 26 d. I Pabaltijo frontas įsitvirtino gynybos ruože Gostiniai (prie vakarinės Dauguvos upės kranto)–Nemunėlio Radviliškis–Bauskė–Jelgava–Aucė–į vakarus nuo Žagarės–Kruopiai–Papilė–į vakarus nuo Šiaulių ir toliau pagal Dubysos upę. Vykstant sovietinei reokupacijai ir *Wehrmachto* pajėgoms traukiantis į Vakarus, kartu su vokiečių kariuomene traukėsi ir dalis vietos gyventojų bei ginkluoti lietuvių būriai. Pastarieji atsitraukdami dažnai įsiveldavo į didesnes ar mažesnes kautynes su rusų daliniais. Pavyzdžiui, tarp Jūžintų ir Užpalių maždaug 200 vyrų dalinys stėjo į kautynes su raudonarmiečiais, bandydamas jiems sutrukdyti persikelti per Šventosios upę. Susirėmimų taip pat įvyko prie Salų, Biržų bei Panevėžio apskrityje. Deja, kautynės atnešdavo daugiau žalos nei naudos – sovietų veržimasis gilyn į Lietuvą nebūdavo reikšmingai pristabdomas, o lietuviai patirdavo gyvosios jėgos nuostolių. 1944 m. liepos pabaigoje Žemaitijoje susibūrė keletas tūkstančių ginkluotų lietuvių. Vieکشnių apylinkėse susitelkę nemažai pabėgėlių grupių iš Zarasų, Pasvalio, Rokiškio, Joniškio, Svėdasų, Meškučių, Pašvitinio, Utenos, Vabalninko ir kitų apylinkių. Akivaizdu, kad vyrai toje situacijoje dar nežinojo, kaip, bet buvo pasiryžę iš paskutiniųjų ginti Tėvynę nuo raudonojo maro. Šią situaciją savo prisiminimuose labai taikliai apibūdina lt. Juozapas Paužuolis: „Mums, žemesnio laipsnio karininkams, išsiblaškusiems Lietuvos kaimuose, pasaulinė politika buvo sunkiai suvokiama, ypač karo metu, kuomet pranešinėjamos neobjektyvios žinios ir kariaujančios šalys skelbia klaidingą politinę propagandą. Tuo laiku tūlas mūsų generolas ir politikas netikėjo, kad raudonoji armija užims Berlyną ir pasieks Elbės upę. Neginti savo Žemės ir Tėvynės priekaištavo sąžinė.

Kariausime, ginsimės, negalėdami atsilaukyti – trauksimės iki Baltijos. Po to kiekvienas atskirai spręs savo likimą. Patyręs 1940–1941 metais rusų žiaurumus, dažnas galvojo paskutinį šovinį pasilikti sau – mirti savo Tėvynėje, bet nebūt pažemintam tolimojo Sibiro lageriuose nuo bado ir šalčio. O gal per tą laiką įvyks pasikeitimų? Gal Vokietija kapituliuos vakaruose ir visas jėgas atsuks prieš Sovietų Sąjungą? O gal... Galėjome sugalvoti visokių prielaidų...“

Ltn. Juozapas Paužuolis

Šiaurės Rytų Lietuvos kovotojai dėl objektyvių artėjančio fronto keliamų pavojų stambiems būriams negalėjo įvykdyti minėtųjų LLA vadovybės nurodymų stoti į atvirą kovą. Dėl to savanoriai jungėsi į apsaugos būrius arba patys juos organizavo. Tačiau ką tik suorganizuoti, menkai ginkluoti ir išblaškyti nedideli savisaugos būriai negalėjo sulaukyti agresijos ir, pasirodžius pirmiesiems sovietų kariams ar diversantų būriams, buvo priversti trauktis. Vienas iš pirmųjų pajudėjo Ignalinos miestelyje ir apylinkės kaimuose suformuotas 39 vyrų

savigynos būrys, siauruku (siauruoju geležinkeliu) traukiniu pasitraukęs į Panevėžį. Švenčioniškiai kartu su anykštėnais sudarė Anykščių partizanų rinktinę ir taip pat traukėsi Panevėžio link. Dusetų būrys, vadovaujamas mjr. Alfonso Urbono (vėliau vadovavusio TAR 1-ajam lietuvių savanorių pėstininkų pulkui), per Utenos apylinkes traukėsi Vabalninko kryptimi.

TAR karys Algirdas Šukys (g. 1926 m.) aprašė Pasvalio būrio traukimąsi į Žemaitiją: „1944 m., artėjant frontui, grupė jaunuolių, šiai grupei priklausiau ir aš, kuriai vadovavo pasvalietis j. leitenantas Ignas Uogintas, patraukėme į Žemaitiją, kur turimomis žiniomis būrėsi patriotiškai nusiteikęs jaunimas. Mūsų grupėje buvo trys gimnazistai, bibliotekos vedėjas Albinas Vaitkus (dabar žinomas kaip Albinas Marius Katiliškis), gyvendamas Jungtinėje Amerikos Valstijose (JAV) aprašęs šiuos įvykius knygoje „Išėjęs negrįžti“, bei kiti asmenys. Dauguma iš mūsų buvome ginkluoti prancūzų karabinais, rusiškais šautuvais, pistoletais. Lietuvos pasieniu ištisinės fronto linijos nebuvo, todėl mes, važiuodami dviračiais bei arkliais, be vargo pasiekėme Žemaitiją. Buvo 1944 m. liepa–rugsjūtis. Savanorių pajėgos formavosi Papilės, Telšių apylinkėse. Apie 3 savaites lindėjome apkasuose prie Papilės. Rugsėjo pradžioje buvome perkelti į Sedą, kur išsikasę apkasus ruošėmės gynybai. Kuopoje buvo daug karių iš Pasvalio krašto, mano 3 kuopai vadovavo mūsų pasvaliečių grupės vadovas j. leitenantas Ignas Uogintas. Buvau paskirtas kuopos vado ryšininku. Pulko štabe radau kiek vėliau į pulką atvykusį savo sesers vyrą j. leitenantą Joną Dovydėną, einantį pulko štabo kolonos viršininko pareigas. Mūsų 3 kuopa buvo dislokuota Sedos pietiniame pakraštyje.“

Jau pirmosiomis 1944 m. liepos dienomis Zarasų apskrities viršininko kunigo dr. Jono Steponavičiaus iniciatyva buvo sušauktas rezistencijos organizacijų atstovų ir buvusių 1941 m. sukilėlių padalinių vadų pasitarimas. Keli jo dalyviai siūlė su

TAR 1-ojo pulko 1-ojo bataliono 3-iosios kuopos kariai. Pirmoje eilėje (sėdi) iš kairės: psk. Mykolas Prancevičius (liko Lietuvoje, patyrė sovietines represijas), kuopos vadas j. ltn. Ignas Uogintas (likimas po Sedos kautynių nežinomas) ir psk. Petras Linkevičius (pasitraukė į Vakarų, emigravo į JAV). Antroje eilėje iš kairės: pulko štabo raštvedys Albinas Vaitkus (vėliau rašytojas Marius Katiliškis – pasitraukė į Vakarų, emigravo į JAV), j. psk. Jonas Šateika (žuvo traukiantis po Sedos kautynių ties Barstyčiais), Vytautas Pavilionis (pasitraukė į Vakarų) ir j. psk. Dičpetris (likimas nežinomas). Fotografuota 1944 m. rugsėjo 20 d. Sedoje.

sovietais kovoti užfrontėje suorganizavus mobilius partizanų būrius, tačiau dauguma pasisakė už mėginimą trauktis į Vakarų ir kovoti prieš sovietus bendrame fronte su vokiečių kariuomene. Zarasų apskrities policijos vadas Vincas Tamošiūnas policininkams, tarp jų ir Salako valsčiaus, įsakė rinktis Zarasuose ir organizuotai trauktis Žemaitijos link. Dalis jų įsakymai pakluso, kiti nusprendė iš tėviškės nesitraukti. 1944 m. liepos 7 d. daugiau nei 100 ginkluotų vyrų kolona iš Zarasų pajudėjo į Žemaitiją. Liepos pabaigoje šio padalinio pagrindu buvo sukurta TAR, kuri kiek įmanoma mėgino stabdyti Vakarų link slenkančią raudonąją armiją. Rinktinėje kovojo ir buvę Salako valsčiaus šauliai, 1941 m. Birželio sukilime veikusių apsaugos būrių kovotojai, viešosios ir pagalbinės policijos tarnautojai Justinas Preibys, Bonifacas Rūkštelė, Kazys Ubonis, Povilas Davainis ir kiti. Dalis jų žuvo, kiti, žlugus viltims fronto sąlygomis sustabdyti sovietus, pasuko į Vakarų.

Į TAR stojo ištisos šeimos – tėvai, sūnūs, broliai. Jų likimai buvo labai skirtingi. Pavyzdžiui, kartu su zara-

siškiais traukėsi ir 1941 m. Birželio sukilimo dalyvis Jonas Kirdeikis iš Utenos apskrities Daugailių valsčiaus Gutaučių kaimo. Su tėvu traukėsi ir du jo sūnūs – Pranas (g. 1925 m.) ir Leonas Kirdeikiai. Visi jie 1944 m. liepos pabaigoje įstojo į TAR, broliai – į 1-ojo pulko 2-ąją kuopą, o tėvas buvo paskirtas tarnauti į ūkio dalį. Broliai Kirdeikiai dalyvavo Sedos mūšyje – Leonas žuvo, Pranas pateko į sovietų nelaisvę, o jų tėvas Jonas pasitraukė į Vokietiją.

Besitraukiančios vokiečių kariuomenės vadovybė 1944 m. liepos 10 d. leido lietuviams steigti savisaugos būrius apsauginėms funkcijoms atlikti, tačiau ginkluoti būriai buvo jau steigiami dar negavus vokiečių leidimo. Pasitraukusiųjų iš Aukštaitijos būrių vadai ateidavo pas Vieksnių valsčiaus apsaugos vadą kpt. Joną Čėsna pasiteirauti apie bendras aplinkybes. Sužinoję, kad vietos apsaugos vyrai neketina trauktis, būriai iš Šiaurės Rytų Lietuvos čia ir sustodavo. Liepos 28 d. šių būrių vadai buvo pakviesti susirinkti į Vieksnių valsčiaus apsaugos būrio būstinę pasitarti. Kitą

dieną Pievėnuose įvyko susirinkimas, kuriame dalyvavo Zarasų, Joniškio, Svėdasų, Meškuičių, Pašvitinio, Pasvalio, Rokiškio, Utenos ir kitų vietovių pasitraukusių būrių vadai, iš viso 14 vyrų. Būtent čia sprendėsi tolesnis būrių likimas ir būsimos kovos formos. Pasitarime dalyvavo ir jau minėtasis ltn. J. Paužuolis. Jo prisiminimai apie šį pasitarimą istoriniu požiūriu yra itin svarbūs, todėl juos pateikiame ištisus: „Gavau pranešimą su j. ltn. Uogintu atvykti į Pievėnų bažnytkaimį pasitartumui. Pasitarimas – posėdis įvyko liepos mėnesio pabaigoje [liepos 29 d.] Pievėnų klebonijoje. Jame dalyvavo apylinkėje stovinčių būrių vadai, karininkai, zarasiškis dr. J. Steponavičius ir kpt. Izidorius Jatulis, viso 18 asmenų. Posėdžiui pirmininkavo Jatulis.

Susidariusi padėtis reikalavo aiškumo ir sprendimo. Vadai jautė atsakomybę, kad suorganizavo ginkluotus būrius. Padėtis vertė jungtis į didesnę vienetą. Apsijungimo klausimas praėjo be diskusijų ir buvo sutarta, kad visi būriai turi priklausyti vienai vadovybei.

Antras klausimas – kaip kovosime su rusais? Atsirado du pasiūlymai:

1) jungtis oficialiai kaip lietuvių vienetas – pulkas ar rinktinė – prie vokiečių kariuomenės – Wehrmachto; 2) lįsti į Žemaitijos miškus ir, raudonajai armijai okupavus kraštą, pradėti partizaninį karą. Tais klausimais daug kalbėta ir kilo ilgos diskusijos. Dalyvių nuomonės pasidalino pusiau. Dr. Steponavičius ir Jatulis kalbėjo už jungimąsi prie vokiečių kariuomenės. Aš savo trigrašį kišau už partizaninį karą. Žemaitis, kariuomenės ryšių inžinierius, kpt. Kuodis – už partizaninę kovą ir pasilikimą miškuose. Jis kalbėjo labai

jautriai, patriotiškai, lyg cituodamas iš Simono Daukanto: miškas lietuvių maitino, dengė ir gynė nuo priešų. Svarbiausi argumentai prieš jungimąsi su vokiečiais: 1941 m. mūsų laikinosios vyriausybės nušalinimas ir nepriklausomybės panaikinimas, okupacija be jokių pažadų ateičiai, klastingas ir žiaurus vokiečių pasielgimas su Vietinė rinktine.

Partizaninis karas iš miškų kėlė ap rūpinimo problemą ginklais, amunicija, apranga ir, svarbiausia, kaip ilgai antroji rusų okupacija tęsis. Alternatyva

reikalavo slapto balsavimo. Už partizaninį karą balsavo 8, už jungimąsi su vokiečiais – 10. Demokratijos principų laikantis partizaninio karo šalininkai turėjo paklusti daugumos valiai. Dr. Steponavičiui ir kpt. Jatuliui buvo pavesta tartis su Žemaitijoje esančia vokiečių kariuomenės vadovybe.

Pievėnų pasitarimas davė pradžią rinktinės sudarymui. Apie apjungto vieneto pavadinimą Pievėnų pasitarime nebuvo kalbėta. Vardas Tėvynės apsaugos rinktinė atsirado tik po kelių dienų, būriams susitelkus Plinkšų dvare.“

Per pasitarimą buvo nutarta toliau nesitraukti, bet susijungus stoti į kovą, suburti bolševikų neužimtoje Tėvynės dalyje esančias jėgas ir, bendradarbiaujant su vokiečių kariuomene, kovoti prieš mirtiną priešą – parodyti pasauliui, kad Lietuva priešinasi sovietų užmačioms vėl ją okupuoti. Naujai kuriamą karinį junginį nuspręsta pavadinti Tėvynės apsaugos rinktine.

TAR vadas
kpt. Izidorius
Jatulis

Tėvynės apsaugos štabas 1944 m. liepos 29 d. išleido įsakymą Nr. 1, kuriuo Viekšnių rajone ir Mažeikių apskrityje veikiantys lietuvių koviniai daliniai buvo sujungti į vieningą struktūrą, pavadintą Tėvynės apsauga (netrukus šis junginys imtas vadinti Tėvynės apsaugos rinktine). Vadu buvo paskirtas kpt. Izidorius Jatulis, štabo viršininku – kpt. Jonas Čėsna, rikiuotės skyriaus viršininku – kpt. Motiejus Piliponis, pavaduotoju – kpt. Vladas Kuodis bei kiti asmenys. Iš viso TAR štabas turėjo aštuonis skyrius ir įsikūrė Plinkšės dvare prie Sedos. Tėvynės apsaugos daliniams iš

T Ė V Y N Ė S A P S A U G O S R I N K T I N Ė I Į S A K Y M A S N r . 1

1944 m. rugpjūčio mėn. 18 d.
Plinkšiai.

§ 1

1944 m. liepos mėn. 29 d. Viekšniuose sudarytas Tėvynės Apsaugos Štabas, suorganizavęs 1-ąją Lietuvių savanorių pulką, išplečiamas ir nuo šio mėn. 3 d. vadinasi Tėvynės Apsaugos Rinktinė /TAR/

§ 2

TAR uždavinys – organizuoti lietuvių kariuomenės dalis kovai su bolševikais Lietuvos teritorijoje. Savo tikslui pasiekti TAR organizuoja štabą, kuris:

- a/veda propagandą ir vykdo vyrų verbavimą,
- b/palaiko santykius su vokiečių karinėmis ir civil. valdžios institucijomis, kiek tai liečia kariuomenės dalių organizavimą ir jų panaudojimo reikalą,
- c/ rūpinasi karių šeimų ir jų artimųjų reikalaujančių šelpimu bei globojimu.

§ 3

TAR vadovauja rinktinės vadas.

§ 4

TAR vadu laikinai lieku aš. Nuo šios dienos sudarau šios sudėties:

- 1. Kpt. Jonas ČESNA – štabo viršininkas ir vado pavaduotojas
- 2. Kpt. Vladas KUODYS – mobilizacijos viršininkas
- 3. Brig. gen. Kazys NAVAKAS – ūkio viršininkas
- 4. Dr. Jonas STEPONAVIČIUS – prie štabo ryšiams

§ 5

TAR štabo organizacija ir atskirų skyrių pareigūnų pavadinimai ir kompetencija bus nustatyta vėliau. Laikinoji štabo būstinė – dv. Plinkšiai.

§ 6

Štabo skyrių viršininkams iki šio mėn. 21 dienos pateikti man savo skyrių pagalbinio personalo sudėtį.

Kpt. Jatulis
TAR vadas

Wehrmachto buvo duotas įsakymas ginti Viekšnius, laukti priešo iš Kuršėnų, Žagarės, Aucės, nes ten buvo pastebėti priešo žvalgybos padaliniai. Liepos 30 d. susirinkę būrių vadai priėmė nutarimą remti *Wehrmachto* kovą su bolševizmu (Viekšnių pozicijose). Paskui TAR kreipėsi į vokiečių kariuomenės Žemaitijos sektoriaus karinių pajėgų vadą plk. Helmutą Mäderį. Buvo prašoma leisti suformuoti dalinius, kurie būtų pavadinti 1-uojų lietuviškuoju pulku. 1944 m. rugpjūtį TAR vadovybė susitiko su *Wehrmachto* atstovais Plinkšėse. H. Mäderis pareiškė, kad iš aukštesnės vadovybės yra gautas formalus sutikimas leisti formuoti lietuvių savanorių pulkus divizijos sudėtyje. Tačiau pulko formavimas jau buvo prasidėjęs anksčiau, TAR buvo pradėtas formuoti 1-asis lietuvių pulkas. TAR 1944 m. rugpjūčio 3 d. įsakymas skelbė, kad pulko vadu paskirtas kpt. I. Jatulis, pulko štabo pirmininku – kpt. J. Čėsna, rikiuotės štabo viršininku – kpt. V. Kuodis, žinių skyriaus viršininku – Alfonsas Bivainis, aprūpinimo skyriaus viršininku – lttn. Vincas Tamošiūnas, pulko adjutantu – lttn. Klemensas Žukauskas, patarėju prie štabo – Jonas Steponavičius.

Pulko 1-ojo bataliono vadu tapo kpt. Ignas Povilavičius, 2-ojo bataliono – lttn. Antanas Kenstavičius. Batalionuose buvo po tris kuopas. Įsakyme buvo pabrėžta, kad pulkas formuojamas pagal buvusios Lietuvos kariuomenės statutus. Nuo 1944 m. rugpjūčio 1 d. TAR 1-asis pulkas gavo nurodymą telktis Sedos rajone. Nuo 1944 m. rugpjūčio 4 d. 1-asis pulkas veikė ruože nuo Latvijos sienos iki Telšių miesto pietinės ribos. Vėliau pulkas savo veiklą išplėtė, nes buvo suformuota kuopa Tveruose. Prie TAR prisijungė ir Žarėnų būrys. Visame Žemaitijos fronto ruože nuo Latvijos sienos iki Kaltinėnų veikė pulko koviniai ir žvalgybos daliniai, kurie bendradarbiavo su *Wehrmachto* daliniais. Rinktinės kariai ne kartą susirėmė su sovietais ir patyrė nedidelių nuostolių.

TAR štabo viršininkas kpt. Jonas Čėsna

1944 m. rugpjūčio 8 d. du TAR kariai kelyje Viekšniai–Seda susidūrė su sovietiniais diversantais. Susišaudymo metu žuvo jaunesnysis kareivis Nikodemus Jakutis (g. 1922 m.). Tai buvo pirmoji TAR 1-ojo pulko auka.

Rugpjūčio 26 d. pulke buvo apie 1 200 karių, 47 iš jų – karininkai. TAR 1944 m. rugsėjo 8 d. įsakymas Nr. 46 skelbė, kad pradėtas formuoti 2-asis lietuvių pėstininkų pulkas. Pulko vadu buvo paskirtas plk. inžinierius Mečys Kareiva (rugsėjo pabaigoje jis mirė, vadu tapo plk. lttn. Matas Naujokas. M. Kareiva buvo palaidotas Sedos katalikų kapinėse). Iš pradžių pulko štabas buvo Plinkšėse, vėliau Telšiuose. Kol 1-asis pulkas buvo Ventos ruože, nuolatiniuose susidūrimuose su sovietų armija žuvo keletas karių, keli jų buvo sužeisti, dar keli dingo be žinios. Vokiečių nurodymu, nuo 1944 m. rugsėjo 20 d. TAR pavadinta Lietuvos karinių dalinių inspekcija.

Remiantis TAR 1944 m. rugpjūčio 8 d. įsakymu, 1-ojo pulko 1-ojo bataliono 1-osios kuopos sąrašuose buvo 140 karių, 2-osios kuopos sąrašuose – 160, 3-osios kuopos sąrašuose – 158, Ryšių kuopą sudarė 23 kariai, Pionie-

rių būrį – 8, Pulko komendanto tarnybą – 12, Antrąjį (žvalgybos) skyrių – 8, Raštinę – 3, Ūkio dalį – 33, Sanitarijos skyrių – 21 karys. Iš viso 1-ąjį batalioną 1944 m. rugpjūčio 8 d. sudarė 566 kariai (572 su vadais). 1944 m. rugpjūčio 18 d. įsakymu Nr. 17 (20) TAR ir 1-ojo lietuvių pulko vadas kpt. I. Jatulis, prieš išvykdamas į komandiruotę, laikinai vadovauti pulkui paskyrė mjr. Alfonsą Urboną. Ir tik 1944 m. spalio 5 d. Lietuvos karinių dalinių inspekcijos įsakymu Nr. 5 (62) mjr. A. Urbonas nuo 1944 m. spalio 1 d. buvo paskirtas minėtojo pulko vadu. 1944 m. rugpjūčio 21 d. TAR 1-ojo lietuvių pulko sudėtyje buvo 41 karininkas, 15 asmenų ėjo karininkų pareigas, 1 011 kareivių, 33 moterys (sanitarės, virėjos ir kt.) – iš viso 1 100 asmenų. Pagal 1944 m. rugpjūčio 24 d. sąrašą 1-ajame lietuvių pulke buvo 47 karininkai, 15 asmenų ėjo karininkų pareigas, 18 viršių,

220 puskarininkių ir jaunesniųjų puskarininkių, 84 grandiniai, 297 eiliniai, 527 jauni kareiviai, 12 gailingųjų seserų, 34 sanitarės, virėjos ir kt. – iš viso 1 254 asmenys. Iš viso TAR tarnavo 112 karininkų, penki iš jų turėjo pulkininko laipsnį: Jurgis Giedrys, Mečys Kareiva, Matas Naujokas, Mykolas Kalmantas ir Kazys Pranckonis.

1-ojo pulko vado adjutanto lttn. J. Paužulio teigimu, pulko karių apranga buvo įvairi – vieni dėvėjo civilinius rūbus su baltu raiščiu ant rankovės, kiti – įvairias uniformas: nepriklausomos Lietuvos kariuomenės, policijos, ugniagesių, vokiečių kariuomenės, pagalbinės policijos ir kitokias. Kariai neturėjo šiltesnės aprangos, paltų, antklodžių, nors atėjus rudeniiui oras darėsi vis šaltesnis. Pulko vadovybė prašė vokiečių parūpinti tinkamų ginklų, aprangos ir avalynės. Rugsėjo pradžioje 1-asis pulkas buvo atitrauktas nuo Ventos upės pozicijų ir apsistojo Šiaudinės kaimo apylinkėse, apie 7 km nuo fronto. Pulko kariai gavo naujas vokiečių kariuomenės ir žandarmerijos uniformas. Po kelių dienų pulkui buvo įsakyta žygiuoti į Sedą. Kuopos apsistojo į vakarus ir šiaurę

nuo Sedos, palei vieškelius į Barstyčius, Ylakius ir Renavą. Pulko štabas įsikūrė pasiturinčio ūkininko kieme, prie vieškelio į Ylakius, apie 3 km nuo Sedos.

Kiekvienas savanoris gaudavo Kareivio knygutę (vok. *Soldbuch*), kurioje įrašyta informacija apie karį (asmenybė, ginklo rūšis bei dalinio pavadinimas). Naujai atvykusių savanorių duomenis surašydavo kanceliarijos skyrius. 1-asis pulkas turėjo ir savo kapelioną – šias pareigas ėjo kunigas Vaclovas Paulauskas. TAR štabas taip pat leido laikraštį „Lietuvos gynėjas“. Jį redagavo žurnalistas Simas Miglinas. Išėjo penki laikraščio numeriai: pirmas – 1944 m. rugpjūčio 18 d., paskutinis – rugsėjo 29 dieną. Tai buvo vienintelis tuomet likęs lietuviškas laikraštis bolševikų neužimtoje Lietuvos dalyje.

Į TAR stojo nemažai Žemaitijos valsčių jaunuolių. 1944 m. rugpjūčio 22 d. 4-ojo bataliono vadas lt. Stasys Bakšys pranešė 1-ojo pulko štabui, kad bataliono veiklos rajone (Salantų, Darbėnų, Skuodo ir Mosėdžio valsčiuose) į batalioną užsiregistravo 210 savanorių. Didelė problema buvo ginklų trūkumas, tai silpnino drausmę ir savanorių nusiteikimą kovoti. Petras Tiškevičius 1944 m. rugpjūčio 25 d. atvyko pas Salantų valsčiaus policijos viršininką ir pareiškė norą tarnauti TAR. Jis buvo nukreiptas į savanorių verbavimo punktą Mosėdyje. Į Mosėdį P. Tiškevičius atvyko rugpjūčio 28 dieną. Naujokai čia 8 dienas buvo apmokomi rikiuotės, vėliau buvo išsiųsti į Sedą ir paskirti į 1-ąjį pulką. P. Tiškevičius buvo paskirtas tarnauti į pulko 2-ojo bataliono 5-ąją kuopą raštininku. 5-osios kuopos vadu buvo lt. S. Bakšys.

1944 m. rugsėjo 8 d. TAR įsakymu Nr. 41 (46) buvo pradėtas formuoti 2-asis lietuvių pėstininkų pulkas. Jo vadu buvo paskirtas plk. inžinierius M. Kareiva (rugsėjo pabaigoje jam mirus, vadu tapo plk. lt. M. Naujokas). Tam, kad paspartintų 2-ojo pulko organizavimą, 1944 m. rugsėjo 20 d. įsakymu Nr. 50 (55) į pagalbą M. Kareivai buvo paskirtas 1-ojo lietuvių pulko 2-ojo bataliono vadas lt. Antanas Kenstavičius.

Tarnyba rinktinėje iki Sedos mūšio

Buvęs TAR 2-ojo bataliono 6-osios kuopos karys Zenonas Drongis (g. 1925 m. Alytuje) prisimena savo tarnybą iki Sedos mūšio: „*Giliau įsiminta liko viena žvalgyba, kurioje dalyvavau ir aš. Apie pietus atvykęs tuometis 2-ojo bataliono vadas lt. Kenstavičius išrikiuotai mūsų kuopai pareiškė, kad reikalingi savanoriai atlikti žvalgybą prieš pusę, t. y. perbridus Ventos upę. Savanoriais pasisiūlė aš, mano draugas Albinas Žiška ir dar vienas kareivis, kurio pavardės neprisimenu. Lt. Kenstavičius nurodė, kad reikėtų pasistengti išžvalgyti vietovę neišprovokavus prieš ugnies, o priešui pastebėjus iš karto trauktis. Krūmotu grioviu, vedančiu į pakalnę iki Ventos, mus palydėjo pats bataliono vadas ir kuopos vadas lt. Jaunutis su dar keliais kareiviais. Mums brendant per Ventą, jie pasiliko laukti mūsų grįžtant. Perbridę Ventą ir įžengę į alksnynų krūmus mes pasidalijome judėjimo kryptimis ir išsiskyrėme. Aš judėjau griovio link, kuris vedė link mūsų įtariamo prieš kulkosvaidžio lizdo. Prišliaužęs iki įtariamo lizdo aptikau mūsų artilerijos išmuštas duobes ir apkasus, vedančius vienkiemio link. Kadangi vienam judėti prieš apkasais iki vienkiemio labai rizikinga, aš tuo pačiu keliu grįžau atgal. Perbridęs Ventos upę iš karto sutikau belaukiantį bataliono vadą su grupe ir jau grįžusius mano žvalgybos būrius. Už šio užduoties atlikimą mums trims pulko vado įsakymu buvo suteikti grandinių laipsniai.*“

Šiaulietis Vytautas Ališauskas (g. 1924 m.) tarnavo ir LVR, ir TAR. Savo biografijoje jis rašo: „*Tų pačių metų liepos mėnesį (1944 m., – A. B. past.) rusų armija priartėjo prie Šiaulių ir juos užėmė. Užėmę miestą jie tuoj pat paskelbė mobilizaciją. Tarnauti rusų armijoje nebuvo jokio noro, todėl aš ir mano buvęs mokslo draugas iš gimnazijos laikų nutarėme traukti į Vakarus. Ties Kuršėnais mums pavyko pereiti Ventos upę, kuri tada sudarė pagrindinę fronto liniją. Toliau keliavome Telšių link niekieno žeme iki Luokės. <...>*“

Po kelių dienų mes tą būrį palikome ir iškeliavome į Telšius. Ten tuo metu jau buvo TAR komendantūra, į kurią mes ir prisistatėme. Šios Rinktinės štabas buvo įkurtas Plinkšiuose, netoli Sedos. Po kelių dienų aš buvau paskirtas į pirmą pėstininkų pulką, kuriam vadovavo kpt. Izidorius Jatulis, ir išsiųstas į pirmą kuopą. Ši kuopa tuomet buvo užėmusi pozicijas ties Papilės miesteliu pagal Ventos upę. Čia prastovėjome iki rugsėjo antros pusės, kuomet mus pakeitė vokiečiai, o mūsų pulkas persikėlė į Sedą ir aplinkinius kaimus. Rugsėjo pabaigoje palaidojome besikuriančios divizijos vadą pulkininką Mečį Kareivą. Jo laido tuovėse aš dalyvavau garbės kuopoje.“

TAR kariai buvo ruošiami kovoms su sovietų armija. Rinktinės savanoris Linas Janulionis (g. 1925 m. Kaune), tarnavęs 1-ojo pulko 2-ojo bataliono 4-ojoje kuopoje (kuopos vadas lt. Jurkūnas) prisiminė tas dienas: „*Gyvenome vienkiemyje ūkininko troboje. Miegojome laikinai sukaltuose dviaukščiuose namuose. Apmokymas daugiausia apsiribojo minosvaidžio ardymu ir surinkimu (sunkiųjų ginklų kuopa, vadovaujama kpt. Prano Počebuto, turėjo 82 mm kalibro minosvaidžius, 3 prieštankinius 75 mm kalibro pabūklus ir 6 vokiškus naujus sunkiuosius kulkosvaidžius, kuriais buvo galima iššauti 1 200 šovinių per minutę), atstumo iki taikinio iš akies nustatymu, o paskui patikrinimu žingsniais skaičiuojant. Rečiau buvo apmokomi rikiuotės. Bet jei kur žygiuodavome, tai visada su daina.*“

Aukščiausioji sovietų karinė vadovybė 1944 m. rugsėjo 24 d. I Pabaltijo frontui davė įsakymą, kuriame buvo nurodytos puolimo kryptys. Fronto užduotis buvo atskirti vokiečių armijos grupę „Šiaurė“ Latvijoje nuo Rytų Prūsijos. I Pabaltijo frontui buvo įsakyta slapta ir skubiai išvesti savo pajėgas iš Rygos ir Šiaulių rajone sutelkti smogiamąją grupuotę, kuri, prasidėjus operacijai, pultų Klaipėdos kryptimi. Pirminė užduotis buvo pralaužti pirmąją ir antrąją prieš gynybines linijas ir užimti Tirkšlių, Plungės, Šilalės ir Tauragės fronto liniją. Paskui buvo numatyta prasiveržti iki Baltijos

jūros pakrantės ruože tarp Palangos ir Nemuno žiočių. Laiko pasiruošimui buvo skirta vos šešios paros, o pačiai operacijai – 10–11 parų. Pagrindinį puolimą turėjo vykdyti 6-oji gvardijos armija, 43-ioji ir 51-oji armijos bei 5-oji gvardijos tankų armija. Pagalbinės pajėgos buvo 2-oji gvardijos armija ir 1-asis tankų korpusas, veikiantys kartu su III Baltarusijos fronto 39-ąja armija. Pagrindiniame puolimo ruože, kurio plotis buvo 18–20 km, buvo sutelkta beveik pusė I Pabaltijo fronto pajėgų. Kiekviename kilometre buvo sutelkta po 180–200 pabūklų ir minosvaidžių, 30–50 tankų ir savaeigių artilerijos pabūklų.

Vokiečių karines pajėgas sudarė 22 divizijos, šiai karinei grupei priklausė ir du lietuvių savisaugos batalionai bei TAR. Vienam iš lietuvių batalionų (13-ajam) vadovavo mjr. Jonas Semaška. I Pabaltijo fronto pajėgos 1944 m. spalio 5 d. pradėjo puolimą Žemaitijoje Klaipėdos kryptimi ir spalio 11 d. pasiekė Kuršą. Išstumiant vokiečius dalyvavo raudonosios armijos 16-oji lietuviškoji šaulių divizija. Spalio 6 d. pavakary smulkiai lynojo. Vieškeliu nuo Mažeikių per Sedą traukėsi vokiečių karių voros – sumuštos Kuršo grupuotės daliniai. Rytuose buvo girdėti kautynių ūžesys ir matėsi degančių sodybų pašvaistės. Ore sklandė rusų žvalgybos lėktuvai, žvalgę ir Sedos apylinkes.

Sedos mūšis

Prie Sedos ir Barstyčių prieš bolševikus kovėsi TAR lietuvių pulkai. 1944 m. spalio 7 d., apie vidurdienį, Sedos prieigas pasiekė gen. I. D. Vasiljevo vadovaujamo 19-ojo tankų korpuso priešakinis dalinys (vadas mjr. Pisarevas). TAR 1-ojo pulko 1944 m. spalio 6 d. operatyvinis įsakymas Nr. 8 skelbė, kad 1-asis batalionas (vadas mjr. Pranas Puodžiūnas) užima pozicijas nuo Sedos ežero kranto pietryčių kryptimi ir ginasi ruože Seda–Rubikiai–Varduvos upė–Sedos ir Žemaičių Kalvarijos kryžkelė ir Seda–Barstyčiai. 2-ajam batalionui (vadas lt. Liudas Norkus) buvo pavesta užimti gynybą į šiaurės Rytus nuo Sedos – saugoti Varduvos

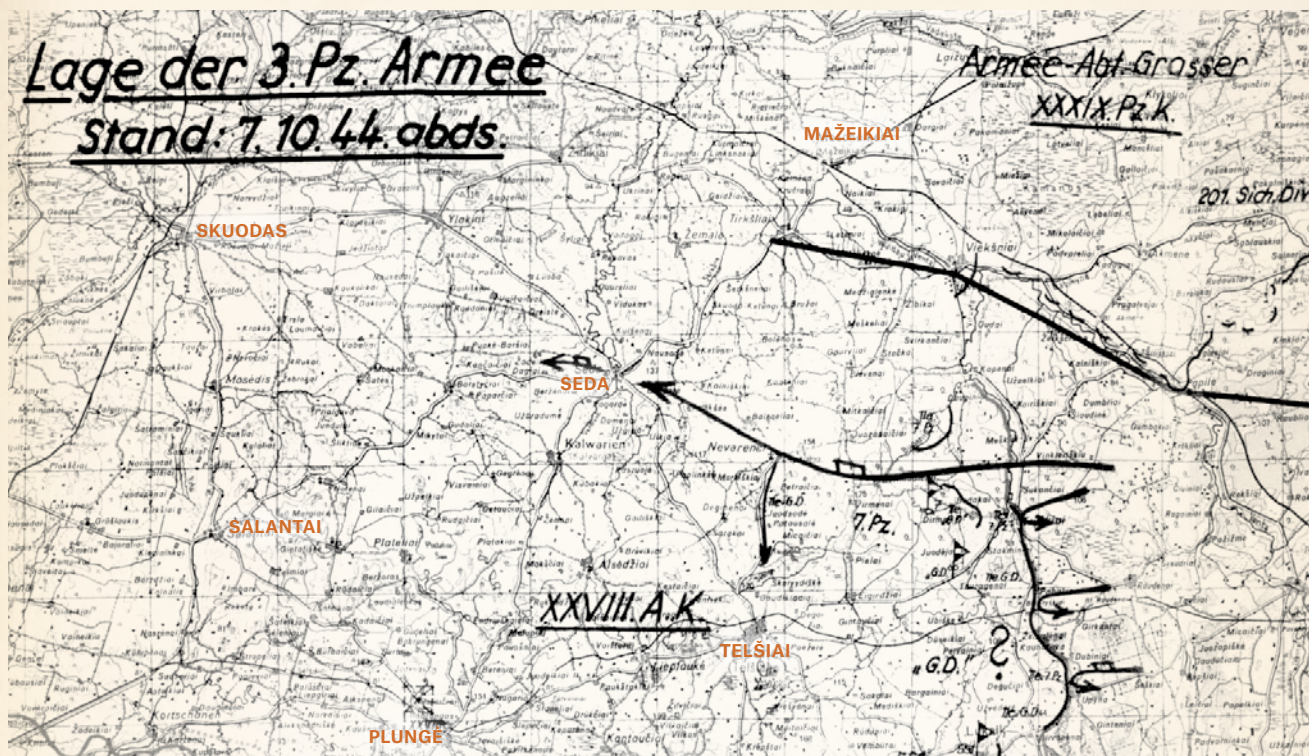
TAR karys Albertas Kondratavičius. 1944 m. spalio.

upės rytinį krantą, Žydvarį ir šiaurinį Sedos ežero krantą. Skiriamoji linija tarp batalionų buvo numatyta Sedos ežero viduriu.

3-iasis pulko batalionas buvo paliktas rezerve ir dislokuotas vakarinėje Varduvos upės pusėje netoli Barstyčių. Pulko štabas įsikūrė Sedoje. TAR 2-asis pulkas užėmė pozicijas tarp dešiniajame flange esančio kelio į Žemaičių Kalvariją ir kairiajame – tekančios Domijos upės. Pulko kovinė užduotis buvo sulaukyti priešo puolimą per šias vandens kliūtis. Besiruošiant Sedos gynybai buvo iškasti žiediniai apkasai. TAR vadovybė tikėjosi, kad sovietai mes oro desantą, tačiau raudonoji armija puolė remiama tankų

dalinių. Seda buvo įsikūrusi strategiškai itin patogioje vietoje – dviejų upių santakoje. Klampūs upių krantai buvo sunkiai įveikiama kliūtis pėstininkams, ypač tankams. Vienintelė perėja per Varduvos upę buvo prie vandens malūno esantis tiltas. Tai labai apsunkino būsimą TAR karių atsitraukimą.

1944 m. spalio 7 d. prie 1-ojo bataliono pozicijų pasirodė raudonosios armijos tankai T-34. Keletą jų pavyko sunaikinti *pancerfaustais* (vok. *Panzerfaust*) bei sunkiųjų ginklų kuopos prieštankiniais pabūklais. Tankus lydėjusius pėstininkus naikino kpt. P. Počebuto ir lt. Broniaus Nainio vadovaujamos sunkiųjų ginklų kuopos minosvaidžių ugnis. Du sovietų tankus

Wehrmachto operatyvinis žemėlapis iš NARA (National Archives and Records Administration – JAV nacionalinis archyvas). Fronto ruožą Lietuvoje dengusios vokiečių 3-iosios tankų armijos padėtis 1944 10 07. Rodykle pažymėta sovietų 19-ojo tankų korpuso padaryta pralauža vokiečių fronte tarp Viekšnių ir Tryškių, perskiriant vokiečių 28-ojo armijos ir 39-ąjį tankų korpusus. Į vokiečių užnugarį prasiveržęs sovietų tankų puolimo smaigalys bandytas sustabdyti Sedoje dislokuotų ir rezerve buvusių TAR dalinių.

sunaikino artilerijos viršila, Lietuvos kariuomenės kūrėjas-savanoris Antanas Meškuotis (mirė 1954 m. JAV). Nors ir sužeistas, A. Meškuotis sugebėjo pasitraukti. Kautynėse žuvo 1-ojo bataliono vadas mjr. P. Puodžiūnas. Pasibaigus šaudmenims, kariai pradėjo trauktis, o dalis jų, neturėdami kitos išeities, pasidavė į nelaisvę. Prasiveržus sovietų tankams, pulkas atsitraukė link Barstyčių, kur vėl mėgino organizuoti gynybą. Prie Sedos žuvo apie 100 TAR kovotojų, o dar apie 200 pateko į nelaisvę.

Kautynėse prie Barstyčių žuvo 1-ojo bataliono 1-osios kuopos vadas lttn. Petras Bistrickas (palaidotas Salantuose). To paties bataliono 4-osios kuopos vadas kpt. Pranas Počebutas taip pat žuvo Sedos kautynėse. Žinomos dar kelios žuvusiųjų TAR karininkų ir puskarininkų pavardės: 2-osios kuopos būrio vadas lttn. Vosylis, būrio vadas lttn. Zubrickas, Sunkiųjų kulkosvaidžių būrio vadas vrš. Žukauskas, 1-ojo būrio skyrininkas Kazimieras Ubonis bei Sunkiųjų kulkosvaidžių skyriaus skyrininkas j. psk. Petras Glinskas. Labiausiai nukentėjo 1-ojo pulko 1-ojo bataliono 1-oji kuopa,

gynusi fronto ruožą tarp Telšių ir Pievėnų kelių kryžkelės. Mūšyje žuvo apie 70 šios kuopos karių, keliolika pateko į nelaisvę, o tik nedaugeliui pavyko prasiveržti Barstyčių kryptimi. Dauguma kautynėse žuvusiųjų buvo palaidoti Sedos kapinėse. Likę gyvi savanoriai – apie 600 karių – per Barstyčius traukėsi Klaipėdos link, o vėliau pasitraukė į Vakarus (Vokietiją). Vokietijoje TAR likučiai buvo išskirstyti į aštuonias stovybas pionierių kuopas, kurios rengė įtvirtinimus Rytprūsioose.

Apžvelgsime kai kurių Sedos kautynių dalyvių prisiminimus. Vincas Seibutis (g. 1925 m. Užpaliuose) prisimena: „Spalio 7 dieną apie pietus nuo Pievėnų ir Telšių pusės pasirodė rusų tankų grandinės. Jie, apgulti rusų pėstininkų, sparčiai artėjo prie mūsų. Geru žodžiu tenka paminėti neblogą pulko sudėtyje esančio minosvaidžių būrio darbą, kuriam vadovavo Bronius Nainys (vėliau buvęs ilgametis Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininkas). Jie pradėjo intensyviai šaudyti iš minosvaidžių į tankus ir taip privertė pėstininkus lygioje vietoje, o mes apkasuose, tai mūsų padėtis žymiai geresnė.

Prie mūsų būrio apkasų visai arti privažiavo 3 tankai ir sustojo. Mes pancerfaustų neturėjome ir prieš tą plieno masę buvome praktiškai bejėgiai. Pykšteli iš šautuvo ir girdi, kaip kulka lyg žirnis nuo jo atšoka. Netoli už mūsų stovėjo vidutinio kalibro pulko patranka, kuri vienu šūviu per mūsų galvas vieną tanką pašovė. Tada likusieji du tankai staiga veržėsi į priekį, pervažiavo mūsų apkasus (jausmas buvo ne pats maloniausias, kai prigludęs prie apkaso dugne matai virš galvos riedančius tanko vikšrus), sutraiskė už mūsų esančią patranką ir užėmė poziciją ant kalnelio prie bažnyčios. Tuo metu, kai tankai buvo mūsų užnugaryje, pradėjo artėti priešų pėstininkai. Prasidėjo mūsų darbas, nes apkasuose jautėmės žymiai geriau, nei priešas atviroje vietoje. Taigi darbo turėjome nemažai ir rusų pėstininkų slinkimą praktiškai sulaikėme. Bet atsirado kita bėda. Po intensyvaus šaudymo pamatėme, kad visiškai baigėsi šoviniai. Reikėjo trauktis, bet kaip, kai tankai užnugaryje, o priekyje rusų pėstininkai. Kiek prisimenu, išsiritau iš apkaso ir trumpais perbėgimais (nuo daubelės iki dau-

belės) traukiau upės link. Ten netoli buvo siauras tiltukas, tai ton pusėn ir šliaužiau. Aplinkui sproginėjo sviediniai, švilpė kulkos, dangus maišėsi su žeme. Iki šiol negaliu suprasti, kaip aš skeveldrų apdraskytais skvernais, bet nesužeistas prišliaužiau prie to lieptuko ir sprinterio greičiu jį perbėgau. O priekyje vėl didelio džiaugsmo nėra. Apie 0,5 km lygi pieva, kurią reikia perbėgti, o ją apšaudė iš patrankų ir kulkosvaidžių prie bažnyčios stovintieji tankai. <...> Taigi trumpais perbėgimais, dažnai glausdamasis už kupstų, šuolis po šuolio artėjau prie luomos, kurioje galėčiau nuo tiesioginių šūvių pasislėpti. Pievoje gulėjo gana daug klaikiai vaitojančių sužeistų, užmuštų mūsų karių, bet jiems padėti niekuo jau nebegalėjau. Mane lydėjo sėkmė. Visos viltys, kad atsilaikysime ir gero savo Tėvynei padarysime, išsisklaidė kaip dūmas ir liko klausimas, sunkus klausimas, ką toliau daryti. Prieš mus stovinti raudonoji jėga yra per didelė, kad savo entuziazmu ją nugalėtume ir tiesioginis pasipriešinimas tai galingai karinei priešui mašinai yra betikslis. Aišku, mes traukiamės, kad nepapulti

rusams į nagus. Bet kur? Tokių liūdny minčių slegiamas pasiekiau Platelių ir patraukiau toliau. Sekančios dienos pavakary atėjau į Kretingą, o iš ten įsikibęs į traukinio platformą jau spalio 9-osios rytą pasiekiau Tilžę. Iš ten patekau į Karaliaučiaus lagerį, kuriame suformavo statybos pionierių dalinį ir nuvežė į Lenkiją apkasų kasti ir įtvirtinimų statyti. Tapau kuopos sanitaru.“

Vytautas P. Didžiulis pasakoja: „Spalio 7 dienos rytą buvo įsakyta skubiai vykti į Sedą, užimti pozicijas, išsikasti apkasus. Artėjant rusams, atsikrėdo keli vokiečių naikintuvai, matyt, mus įspėdami apie artėjančią priešą. Greit prasidėjo kautynės. Rusų tankai ir pėsstininkai prasiveržė pro mūsų gynybines linijas, nes neturėjome nei tankų, nei artilerijos. Gavome komandą trauktis per Varduovą. Upė buvo užtvėnkta prie malūno, todėl gana plati, o per ją paklotas vietomis vandenyje paskendęs lieptas, kurį priešas apšaudė iš kulkosvaidžio. Čia pat sproginėjo tanko sviediniai. Matėsi mūsų žuvusiųjų ant kranto ir upėje.“

Sedos mūšio dalyvis lt. J. Paužuolis prisimena: „Pulko vadas, beveik neat-

sitraukdamas nuo telefono, klausinėjo 1-ojo bataliono vadą apie padėtį fronto linijose. Kai bataliono vadas pranešė, kad iš pakų numušė keturis rusų tankus, jis pareiškė pagyrimą jam ir jo bataliono kariams.

2-asis batalionas kovojo prieš tankus pancerfaustais ir SS 42 m kulkosvaidžiais, šaudydami prieštankiniais šoviniais. Kiek jis sunaikino tankų, sunku buvo nustatyti. Po kautynių, kai klausinėdavau, vieni sakė – septynis, o kiti – dešimt. Didesnis rusų spaudimas ėjo palei vieškelį Seda–Tirkšliai, iš rytų, į 2-ojo bataliono pozicijas. Apie dešimtą valandą, neatlaikydamas priešų puolimo, netvarkingai, paniškai pradėjo bėgti į didįjį Varduovos tiltą 2-asis batalionas. Padėtis pasidarė labai pavojinga. <...> Buvo pats laikas pagalvoti apie gyvastį. Sėdome į mašiną ir dūmėme gatvę į šiaurę link tilto dešiniu juo Varduovos upės krantu. Kairėje pusėje – atviras, neapstatytas upės krantas, dešinėje – tos gatvės namai, kurie dalinai dengė nuo priešų ugnies ir kulų. Artėjant prie tilto – pavojingiausios vietos – paraginai šoferį važiuoti visu greičiu.

Granatsvaidžiu Panzerfaust-60 pamuštas rusų tankas T-34-85.

<...> Laimingai pervaziavę tiltą, prie kelių sankryžos į Ylakius, Barstyčius ir Žemaičių Kalvariją, sustojome. Ten dar tebestovėjo mūsų pulko vadas, Mäderis su savo karininkais ir keletas vokiečių kareivių iš Mäderio štabo. <...> Buvome ką tik atsipalaidavę nuo priešo. Lūkuriuoti buvo pavojinga. Turėjome trauktis į vakarus.“

Wehrmachto armijų grupės „Centras“ (vok. „Herresgruppe Mitte“) komanduotas pulkininkas H. Mäderis mjr. A. Urboną, štabo adjutantą lttn. K. Žukauską ir lttn. V. Tamošiūną buvo patikinęs, kad Sedą ginantys batalionai bus remiami jo dispozicijoje esančiais tankais.

Tačiau tie tankai neturėjo nei šaudmenų, nei degalų, todėl lietuviams niekuo negalėjo pagelbėti. Kita vertus, plk. H. Mäderis, derindamas su TAR vadovybe Sedos gynybos planą, turėjo aiškų tikslą – bent trumpam pristabdyti raudonosios armijos puolimą ir taip leisti persigrupuoti užfrontėje esantiems vokiečių daliniams. Tikėtina, kad vokiečių karininkas planavo, jog lietuvių batalionai, neturėdami manevravimo erdvės (nes jų užnugaryje buvo klampi Varduvo upė), kausis iki paskutinio kario. Faktiškai taip ir įvyko – trauktis nebuvo kur, o patekti į sovietų nelaisvę niekas netroško. Lietuvių savanoriai kovėsi iki paskutinio šovinio, tačiau ir jų trūko. Iššaudę visus šaudmenis, lietuviai mėgino keltis į kitą Varduvo upės krantą – būtent tada dauguma jų ir žuvo.

Pasak V. Kazlausko, 2-asis pulkas buvo paliktas užfrontėje ir kautynėse nedalyvavo, nes dar nebuvo tinkamai parengtas – kovėsi tik 1-asis pulkas. Vis dėlto archyviniai duomenys rodo, jog 2-asis pulkas taip pat neišvengė susidūrimo su raudonosios armijos daliniais. Dar nesibaigus karui, sovietų saugumas teisė buvusius 2-ojo pulko karius Albiną Matuzevičių ir Vytautą Kazeliūną. A. Matuzevičius per apklausas teigė, kad 2-asis pulkas iki 1944 m. spalio 8 d. buvo Sedoje ir užsiėmė kariniu rengimu, o tuo metu 1-asis pulkas buvo fronte. Vyksiant sovietų puolimui, buvo gautas įsakymas užimti gynybos pozicijas šalia miestelio. Sovietams palaužus gynybą, pulkas traukėsi link Barstyčių

ir ten vėl mėgino organizuoti pasipriešinimą. V. Kazeliūnas taip pat liudijo, kad raudonajai armijai priartėjus prie Sedos, jo pulkas užėmė gynybos pozicijas jos prieigose.

Raudonajai armijai palaužus gynybą, pulkas traukėsi link Barstyčių ir ten vėl mėgino organizuoti pasipriešinimą. Buvęs 2-ojo pulko karys Vaclovas Kocius per 1951 m. birželio 23 d. apklausą teigė, kad 1944 m. spalio 7 d. jo dalinį ties Seda atakavo sovietų tankai. Ugnies spaudžiami kariai pradėjo trauktis Klaipėdos link. Atsitraukimo metu ties Barstyčiais pulko karininkai susitiko su vokiečių vadovybe – kariams buvo įsakyta apkasuose užimti gynybos pozicijas, kad pridengtų vokiečių kariuomenės atsitraukimą. Priartėjus sovietų tankams, dalis karių pradėjo šaudyti į šarvuotąją techniką, o kiti tęsė atsitraukimą pajūrio link. Apsupimo išvengė tie kariai, kurie liko apkasuose ir prieštankine ugnimi bandė sulaukyti priešą – jiems į pagalbą atskubėjus vokiečių tankams, visi organizuotai pasitraukė Klaipėdos link.

Karių likimai

Aleksas Mišeikis (g. 1924 m.) tardymo metu teigė, kad 1944 m. rugsėjį jis pradėjo tarnauti TAR 2-jame pulke eiliniu kareiviu. Šis pulkas dalyvavo kautynėse su sovietų daliniais prie Sedos ir Barstyčių. 2-asis pulkas sovietų esą buvo sumuštas 1944 m. spalio 11 d., o jis pats Palangoje pateko į sovietų nelaisvę. Vėliau A. Mišeikis buvo kalinamas karo belaisvių stovykloje Nr. 193.

Konstantinas Čužumas (g. 1925 m.) tarnavo 2-ojo savanorių pulko 6-ojoje kuopoje (vadas kpt. Silvestras Normantas) eiliniu. Jo teigimu, pulkas dalyvavo kautynėse su sovietais prie Sedos ir Barstyčių, o paskui per Kuršių neriją pasitraukė į Vokietiją ir buvo išformuotas. K. Čužumas pateko į vokiečių statybos batalioną, o 1945 m. gegužę netoli Dancigo pateko į rusų nelaisvę. A. Matuzevičiaus, V. Kazeliūno, V. Kociaus ir kitų suimtųjų duomenų sugretinimas leidžia teigti, kad 1944 m. spalio 7 d. kautynių ties Seda metu 2-ajam pėstininkų pulkui, nors

jis ir buvo kitoje pozicijoje nei 1-asis, taip pat buvo įsakyta užimti gynybos pozicijas, tačiau įsakymas stoti į atvirą mūšį 2-ajam pulkui veikiausiai nebuvo duotas.

Po Sedos kautynių, 1944 m. spalio 8 d., buvo išleistas aukščiausiojo sovietų karinio vado įsakymas Nr. 193. Jame už strategiškai svarbių vokiečių atsparos taškų (Telšiai, Plungė, Seda) užėmimą labiausiai pasižymėjusius raudonarmiečius įsakyta pristatyti apdovanojimams. Ta proga spalio 8 d. 22 val. 30 min. maskvoje buvo surengtas 20 artilerijos salvių salutas. Sovietai Sedą įvardijo kaip stiprią gynybos poziciją. Sedos kapinėse yra 96 broliški „išvaduotojų“ kapai, kiekviename palaidota po šešis žuvusiuosius. Vis dėlto tai nereiškia, kad visi šie kariai buvo nukauti būtent per Sedos mūšį.

Po Sedos mūšio TAR karių likimai susiklostė įvairiai. Nemažai jų daliai pavyko pasitraukti į Rytų Prūsiją ir tolyn į Vokietiją. Žinoma, kad dauguma šių dalinių 1944 m. spalio 28 d. buvo išformuoti prie Morongo (vok. *Mohrungen*; dabar – lenk. *Mragowo* Lenkijoje). Buvę rinktinės savanoriai vėliau tarnavo įvairiuose vokiečių kariniuose daliniuose. Dalis jų karo pabaigoje pateko į sovietų nelaisvę bei buvo įkalinti lageriuose, kiti – žuvo fronto linijoje arba per masinius Vokietijos miestų bombardavimus. Dalis sulaukusių karo pabaigos liko gyventi Vakarų valstybėse.

J. lttn. Juozas Uleckas į TAR įstojo 1944 m. rugpjūčio 9 d. ir tarnavo 1-ojo pulko 2-osios kuopos būrio vadu. Šiai kuopai iš pradžių vadovavo lttn. Liudvikas Norkevičius, vėliau – kpt. Valerijonas Beniušis. Po Sedos mūšio karininko J. Ulecko vadovaujamas padalinys traukėsi per Barstyčius ir Kretingą Klaipėdos link, o vėliau geležinkeliu pasiekė Karaliaučių. Iš ten karininkai buvo nukreipti į Drezdeną. Po karo J. Uleckas pasitraukė į Kanadą.

Sovietų duomenimis, apie 200 TAR karių pateko į nelaisvę. Tarp jų buvo ir Stasys Šlajus (g. 1921 m.). Į rinktinę jis įstojo 1944 m. rugsėjo 6 d. ir buvo paskirtas į 1-ojo pulko 2-ąją artilerijos bateriją Sedoje. Savanoris dalyvavo

Sedos mūšyje ir kartu su kitais kariais prieštankiniais pabūklais apšaudė puolančius sovietų tankus. Kartu su kitais belaisviais S. Šlajus buvo nugabentas į karo belaisvių stovyklą Šiauliuose, o iš jos 1944 m. lapkričio 1 d. etapuotas į Daugpilį, vėliau – į Čerepovecą rusijoje ir maskvą. Čia jis sunkiai susirgo ir buvo grąžintas į karo belaisvių stovyklą Rygoje. 1946 m. kovą dėl ligos S. Šlajus iš lagerio buvo paleistas kaip nedarbingas ir sugrįžo į gimtinę Tauragės rajone.

Kai kurie buvę TAR kariai įsitraukė į pokario partizaninį pasipriešinimą. Tarp jų buvo ir j. ltn. Aleksas Zapkus (1916–1946), įstojęs į rinktinę Viekšniuose. 1944 m. liepos 30 d. jis buvo paskirtas Viekšnių (4-osios) kuopos vadu, o rugsėjo 20 d. rinktinės vado

įsakymu perkeltas vadovauti 8-ajai kuopai. Po Sedos mūšio A. Zapkus su maždaug su 40 karių būriu pateko į sovietų nelaisvę. Po kelių dienų belaisviai ešelonu per Šiaulius buvo vežami į Daugpilio stovyklą. Pakeliui, Kaišiadorių apylinkėse, A. Zapkui su keliais bendražygiais pavyko iššokti iš traukinio ir pabėgti. Vėliau jis prisijungė prie Didžiosios Kovos apygardos partizanų ir 1945 m. kovo pabaigoje tapo šios apygardos štabo viršininku (slapyvardis *Piliakalnis*). A. Zapkus-Piliakalnis žuvo 1946 m. kovo 24 d. Šilonių miške kartu su kitais partizaniais ir štabo ryšininke. 2008 m. spalio 1 d. LGGRTC generolinio direktoriaus įsakymu A. Zapkui po mirties suteiktas kario savanorio teisinis statusas. Šis statusas įvairiu

metu taip pat pripažintas ir kitiems TAR nariams: Antanui Kenstavičiui (po mirties), Broniui Nainiui, Juozui Uleckui, Vincui Tamošiūnui, Zigmui Dautartui (po mirties), Vladui Kazlauskui, Adolfui Kikilui, Kaziui Narsčiui, Mečiui Pranevičiui, Broniui Vaškeliui. Iš viso LGGRTC teisinį kario savanorio statusą yra suteikęs 38 TAR savanoriams, tarp jų – ir kadenciją baigusiam Lietuvos Respublikos Prezidentui Valdui Adamkui.

1999 m. rugpjūčio 1 d. Sedoje, minint šių kautynių 55-ąsias metines, Telšių vyskupas Antanas Vaičius pašventino paminklą žuvusiems TAR kariams. Memorialo autoriai – telšiškis skulptorius Osvaldas Neniškis ir architektas Aloyzas Rimeika. Sovietmečiu senosios Sedos kapinės, kuriose palaidoti TAR kariai, buvo paverstos karvių ganykla. Atgavus Lietuvos Nepriklausomybę, jos buvo sutvarkytos Sedos vidurinės mokyklos direktorės Genovaitės Gricienės bei pedagogų iniciatyva. ■

Paminklas Sedoje žuvusiems TAR kariams. Skulptorius Osvaldas Neniškis.

TAR veteranai rinktinės įkūrimo 50-ųjų metinių minėjime. Fotografuota 1994 m. rugpjūtį.

Ramūno Vaitkaus pieš.

Partizanų slapyvardžiai

Antrasis Tauro apygardos posėdis buvo numatytas rugsėjo mėnesio pabaigoje – Mykolinių išvakarėse. Posėdis vyko Skardupy. Visi dalyviai susirinko nakties metu. Jie buvo laiku įspėti, kad pavojaus atveju klausytų šeimininkų nurodymų, kurie juos nuves į saugias vietas. Didelio nustebimo buvo šeimininkams, kai jie, iš kažkur parvykę, rasdavo užgultas savo lovas, o kai paklausdavo, kas čia toks, vis gaudavo atsakymus: *Stirna, Vilkas, Šernas, Tauras* ir kt., lyg namus būtų apspitusios piktosios dvasios, pasivertusios laukiniais žvėrimis.

Juozas Daumantas

Slapyvardžiai buvo gyvybiškai svarbūs saugumo sumetimais – jie leido partizanams slėpti tikrąją tapatybę nuo sovietų saugumo (MGB / NKVD), taip pat apsaugoti savo šeimas ir artimuosius nuo represijų. Be to, slapyvardžiai tapo neatskiriama partizaninės kovos identiteto dalimi – jie kūrė paslapties aurą, stiprino kovotojo dvasią ir leido lengviau integruotis į pogrindžio struktūras.

Kartais slapyvardžių pasirinkimui turėdavo nemažai įtakos žmogaus pomėgiai, išvaizdos bruožai, kalbos ypatybės ir kt. Kaip prisimena ryšininkė Elena Gerulaitytė, V. Rimkus turėjo labai gražų balsą – štai tau ir *Aidas*, o T. Rimkus-Siaubas buvo labai drąsus. S. Keršulis-Žirafa buvo aukštas ir lieknas. Vytauto rinktinės štabo darbuotojas M. Žilionis tapo *Plunksna* dėl to, kad daug rašė. J. Armonaitis, mėgęs lošti kortomis, pasivadino *Triupu* (kožiris). J. Kubilius tapo *Pele* dėl savo taiklumo – jis pistoletu nušovė bėgančią pelę. B. Aleksandravičius dėl vikrumo tapo *Vijurku*, o K. Jankauskas dėl tos pačios priežasties – *Vikeriu* (iš lenk. *wicher* – viesulas). P. Zalieckas *Dagiliu* virto dėl savo pomėgio nuolat dainuoti ar švilpauti.

Pasitaikė ir nepaaiškinamų, gramatiškai netaisyklingų slapyvardžių, barbarizmų: *Kengūrė iš Amerikės, Sigolis, Oficieras, Staršina, Stružo Vaikas, Sperlingas, Snelius, Milko, Baikininkas, Soldatas, Strausas, Levas, Gaspadorius, Parolis*. Jie tik paryškina faktą, kad partizanų slapyvardžiai – ypatingas lietuviškojo vardyno sluoksnis, sukurtas pagal pokario kovos logiką ir aplinkybes.

Istoriniuose šaltiniuose teigiama, kad partizanai slapyvardį gaudavo prisiekdami. Tačiau apklausus gyvus partizanus, paaiškėjo, kad dažniausiai partizanai patys išsirinkdavo slapyvardį. Tokiu atveju, partizanui duodant priesaiką, jo pasirinktas slapyvardis būdavo „įteisinamas“ ir vartojamas tarsi tikrasis vardas.

Šaltiniai: Juozas Daumantas, *Partizanai*, Vilnius: Vaga, 1990; Justinas Sajauskas, „Pietų Lietuvos partizanų slapyvardžių kilmė“, iš: *Apie lietuviškuosius slapyvardžius*, Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2008; Jurgita Konstantinavičiūtė, *Lietuvos partizanų slapyvardžiai semantiniu ir etnolingvistiniu aspektu* (magistro darbas), Vilnius: Vilniaus universitetas, 2012.